

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

**“AZƏRBAYCANIN BANK SİSTEMİNDƏ İNVESTİSİYA
FƏALİYYƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”**

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Aytac Səfiyeva Vüqar qızı

BAKİ - 2021

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **2021-ci il**

“AZƏRBAYCANIN BANK SİSTEMİNDƏ İNVESTİSİYA
FƏALİYYƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060403-Maliyyə

İxtisaslaşma: Bank işi

Qrup: 604

Magistrant:

Səfiyeva Aytac Vüqar qızı

_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.e.n.,dos.Kaşıyeva Flora Şamil qızı

_____ **imza**

Proqram rəhbəri:

i.ü.f.d. Vəliyev Cəbrayıl Xəlil oğlu

_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d.,Prof. Kəlbəyev Yaşar Atakişi oğlu

_____ **imza**

BAKİ - 2021

Elm andı

Mən, Aytac Səfiyeva Vüqar qızı and içirəm ki, “Azərbaycanın bank sistemində investisiya fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normalarına və istinad qaydalarına tam riayət etməklə və istifadə etdiyim bütün mənbələri ədəbiyyat siyahısında əks etdirməklə yazmışam.

**AZƏRBAYCANIN BANK SİSTEMİNDƏ İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN
TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ**

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktuallığı: Qarşıda duran əsas vəzifə müasir dövrdə bank sektorunun sabitliyini təmin etmək, global rəqabət və liberallaşma şəraitində yerli bankların bazarda mövqelərini qorumaq və gücləndirmək və s. kommersiya banklarının inkişafı ayrıca fəaliyyətlərini iqtisadi inkişaf prosesləri ilə uyğunlaşdırmaq, korporativ idarəetmə, risklərin idarə edilməsi, likvidliyin artırılması, xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və nəhayət, investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması məqsədi daşıyır.

Tədqiqatın məqsədi: Hal-hazırda ölkənin bütün sahələrində olduğu kimi bank sektorunda da əsas məqsəd iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsidir. Tədqiqatın əsas məqsədi milli iqtisadiyyatın inkişafında xüsusi rol oynayan bankların investisiya səmərəliliyinin təhlili və qiymətləndirilməsidir.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Problemin iqtisadi inkişafı ilə əlaqəli tarixi inkişaf nöqtəyi-nəzərindən təhlil edildiyi sistematik analiz metodu tətbiq olunur. Dissertasiyada tədqiqatın hər mərhələsində həm ümumi elmi analiz metodlarından, iqtisadi və statistik metoddan, müqayisə metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya hazırlanarkən yerli və xarici ədəbiyyatlardan, konfrans materiallarından, məqalələr və məruzələrdən, Mərkəzi Bankın, İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin statistik nəticələrindən və internet resurslarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Hazırda Covid-19 koronavirus pandemiyası və ölkədəki hərbi vəziyyətlə bağlı bütün məlumatlar yalnız İnternetdə mövcuddur. Kifayət qədər məlumatın olmaması tədqiqatın məhdudiyyətidir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Dissertasiya işinin elmi yeniliyi bankların investisiya fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji əsaslarının yeni proseslər kontekstində öyrənilməsi, investisiya fəaliyyətinin müasir iqtisadi proseslərə uyğunlaşma mexanizmi, habelə bank sisteminin inkişafında müasir tendensiyanın öyrənilməsidir.

Nəticələrin istifadə oluna biləcəyi sahələr: Əldə olunan nəzəri və praktik müddəalar, tövsiyələr, xüsusi ümumiləşdirmələr bankların investisiya siyasətini yaxşılaşdırmaqda, bankların investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində istifadə oluna bilər.

Açar sözlər: Bank fəaliyyəti, investisiya, Mərkəzi Bank, bankların investisiya fəaliyyəti, kommersiya bankı

SUMMARY

The actuality of the subject: The main task ahead is to ensure the stability of the banking sector in modern times, to maintain and strengthen the market position of local banks in the context of global competition and liberalization, etc.

Purpose and tasks of the research: Currently, the main goal in the banking sector, as in all areas of the country, is to develop the economy.

Used research methods: The dissertation uses both general scientific analysis methods, as well as logical analysis, economic and statistical methods, and comparison methods at each stage of the research.

The information base of the research: Local and foreign literature, conference materials, statistical results of the Central Bank, the Ministry of Economic Development, the Ministry of Finance and Internet resources were used in the preparation of the dissertation.

Restrictions of research: Currently, all information about the Covid-19 coronavirus pandemic and the military situation in the country is available only on the Internet. Lack of sufficient information is a limitation of research.

The novelty and practical results of investigation: The scientific novelty of the dissertation is the study of the theoretical and methodological bases of investment activity of banks in the context of new processes, the study of modern trends in the development of the banking system.

Scientific-practical significance of results: The obtained theoretical and practical provisions, recommendations, special generalizations can be used to increase the efficiency of banks' investment activities.

Keywords: Banking, Central Bank, investment activity of banks, commercial banking, bank development

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

ABŞ	Amerika Birləşmiş Ştatları
AMB	Azərbaycan Mərkəzi Bankı
ASC	Açıq Səhmdar Cəmiyyəti
BVF	Beynəlxalq Valyuta fondu
COVID-19	Koronavirus
SKF	Sahibkarlığın İnkişaf Fondu
ÜDM	Ümumi Daxili Məhsul

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	
-------------------	--

I FƏSİL. BANK SİSTEMİNİN İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN İDARƏ OLUNMASININ NƏZƏRİ - METODOLOJİ ƏSASLARI	11
1.1. Bank sisteminin investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti və xüsusiyyətləri	11
1.2. Bankların investisiya fəaliyyətinin nəzəri-metodoloji əsasları	22
II FƏSİL. BANK SİSTEMİNİN İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ	30
2.1. Bank sistemi və Azərbaycanın inkişaf tendensiyaları	30
2.2. İqtisadiyyatın real sektorunda Azərbaycan bank sisteminin investisiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti	42
III FƏSİL. BANKLARIN İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ	53
3.1. Real sektorda bankların investisiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi	53
3.2. Azərbaycan Respublikasının banklarının investisiya fəaliyyətlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi	62
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	69
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	71
Cədvəllərin siyahısı	75
Qrafiklərin siyahısı	76
Diaqramların siyahısı	76
Sxemlərin siyahısı	76

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Müasir iqtisadiyyatı və inkişafını bank etmək mümkün deyil. Hazırda bankların bu sahədə rolu artmışdır. İqtisadiyyatın

müxtəlif sahələrinə istehsal, ticarət, xidmətlər və digər sahibkarlıq fəaliyyətlərinin davamlı inkişafı, onun müntəzəmliyi pul kütləsinin çevikliyini, nağd pul axınını tələb edir. Bunun da öz növbəsində kommərsiya banklarının funksiyaları ilə əlaqəli olduğu məlumdur. Bir sözlə, bunun əsas amili olan iqtisadiyyatın inkişafı, sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsi bankların inkişafı, fəaliyyətlərinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması ilə mütənəsbidir. Nəzərə alsaq ki, banklar həm istehsal və xidmət sahələrinə kredit mənbələri təmin edir, həm də zəmanətlər, akkreditivlər, faktoring, lizinq və digər bu kimi xidmətlər təqdim edir.

İndiki dövrdə investisiyaların səmərəliliyini artırmaq, ölkənin təbii və iqtisadi potensialından səmərəli istifadə etmək, qeyri-neft sektorunun inkişafını sürətləndirmək, sənaye, kənd təsərrüfatı, xidmətlər və digər sahələrdə islahatları dərinləşdirmək, məşğulluğu artırmaq, yoxsulluğu azaltmaq, infrastrukturunu yaxşılaşdırmaq ölkəmiz üçün qarşıya qoyulmuş əsas məqsədlərdən biridir. Bunun üçün modernləşmə, əlverişli investisiya şəraiti, müasir müəssisələr və yeni iş yerləri yaratmaq üçün sistemli tədbirlərin davam etdirilməsi tələb olunur.

Mərkəzi Bankın həyata keçirdiyi maliyyə sabitliyi siyasəti bank sisteminin maliyyə sabitliyini qorumağa və maliyyə vasitəçiliyini genişləndirməyə yönəlib. Həyata keçirilən siyasət nəticəsində bankın kapitallaşması üçün Yol Xəritəsi uğurla həyata keçirildi, bank sektorunun rəqabət qabiliyyəti artdı və maliyyə dərinliyi artdı. Qarşıda duran əsas vəzifə müasir dövrdə bank sektorunun sabitliyini təmin etmək, qlobal rəqabət və liberallaşma şəraitində yerli bankların bazarda mövqelərini qorumaq və gücləndirmək və s. ticarət banklarının inkişafı ayrıca fəaliyyətlərini iqtisadi inkişaf prosesləri ilə uyğunlaşdırmaq, korporativ idarəetmə, risklərin idarə edilməsi, likvidliyin artırılması, xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi və nəhayət, investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılması məqsədi daşıyır.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Mövzunun aktuallığı həmişə ən vacib məsələlərdən biri olmuşdur. Eyni zamanda tədqiqat vacibdir, çünki bu mövzunun öyrənilməsinin həcmi ölkəmizdə inkişaf üçün böyük perspektivlər açacaqdır.

İnvestisiya istiqamətlərinin nəzəri və metodoloji əsasları qərb iqtisadiyyatı klassiklərinin elmi nəşrlərində öyrənilmişdir: J. Keynes, J. Hicks, A. Marshall, M. Miller, F. Modigliani, M. Friedman, N. Pugu, W. Sharp və başqaları. İnvestisiya yönümlü bir sıra alimlər Y. Yakovch, L. Artemov və başqalarının tədqiqat əsərlərində öz əksini tapmışdır. Tədqiqatın metodoloji məsələləri azərbaycanlı alimlərdən Ələkbərov Ə.Ə., Allahverdiyev H.B., Məmmədov Z.F., Sadıqov E. və başqalarının elmi araşdırmalarında mühüm yer tutur.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Hal-hazırda ölkənin bütün sahələrində olduğu kimi bank sektorunda da əsas məqsəd iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsidir. Tədqiqatın əsas məqsədi milli iqtisadiyyatın inkişafında xüsusi rol oynayan bankların investisiya səmərəliliyinin təhlili və qiymətləndirilməsidir. Tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirmək qarşıya məqsəd kimi qoyulmuşdur:

- Bankların investisiya fəaliyyətinə nəzəri-metodoloji əsaslarının tədqiqi;
- Azərbaycanda bankların inkişaf tendensiyalarının müəyyənləşdirilməsi;
- Respublikamızın bank sistemində investisiya fəaliyyətinin müasir vəziyyətinin tədqiq olunması və təhlili;
- real sektorda bankların investisiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- Azərbaycanda bank sisteminin investisiya fəaliyyətlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinin tədqiqi.

Tədqiqat işinin obyektı və predmeti: Azərbaycanın müstəqil dövlətçilik statusunu alması ilə, hər sahədə ümumi iqtisadi problemlərin öyrənilməsində və araşdırılmasında yeni keyfiyyət dəyişiklikləri baş verdi. Köhnə iqtisadi və ideoloji sistemin çökməsi, liberal dəyərlərə söykənən bazar iqtisadiyyatı ilə əvəzlənməsi problemin həlli üçün daha əlverişli yollar açdı. İndi daha strateji, perspektivli, elmi baxımdan əhəmiyyətli bir məsələnin həlli geniş araşdırma və praktik tətbiqəmə gözləyir. Ümumilikdə tədqiqatın obyektini Azərbaycan Respublikasında bank sistemi təşkil edir. Tədqiqatın predmeti isə bank sistemində investisiya fəaliyyətinin inkişaf istiqamətləri, nəzəri metodoloji əsaslar və investisiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti kimi məsələlər təşkil edir.

Tədqiqat metodları: Problemin iqtisadi inkişaf əlaqəli tarixi inkişaf nöqtəyindən nəzərdən təhlil edildiyi sistemə analiz metodu tətbiq olunur. Dissertasiyada tədqiqatın hər mərhələsində həm ümumi elmi analiz metodlarından, həm də məntiqi təhlil, iqtisadi və statistik metoddan, müqayisə metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dissertasiya hazırlanarkən yerli və xarici ədəbiyyatlardan, konfrans materiallarından, məqalələr və məruzələrdən, Mərkəzi Bankın, İqtisadiyyat Nazirliyinin, Maliyyə Nazirliyinin statistik nəticələrdən və internet resurslarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Hazırda Covid-19 koronavirus pandemiyası və ölkədəki hərbi vəziyyətlə bağlı bütün məlumatlar yalnız İnternetdə mövcuddur. Kifayət qədər məlumatın olmaması tədqiqatın məhdudiyyətidir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Dissertasiya işinin elmi yeniliyi bankların investisiya fəaliyyətinin nəzəri və metodoloji əsaslarının yeni proseslər kontekstində öyrənilməsi, investisiya fəaliyyətinin müasir iqtisadi proseslərə uyğunlaşma mexanizmi, habelə bank sisteminin inkişafında müasir tendensiyanın öyrənilməsidir. Bu istiqamətdə aşağıdakı spesifik nəticələr əldə edilmişdir:

1. Bankların investisiya fəaliyyətinə təsir göstərən və müasir iqtisadi proseslərdən irəli gələn əsas amillərin qiymətləndirilməsi aparılmış, bankların investisiya fəaliyyətini müasir iqtisadi inkişaf prosesləri ilə uyğunlaşdırma yolları göstərilmişdir;

2. bankların hüquqi tənzimlənməsi prosesinin müasir tələblərə uyğunlaşdırılması zərurətinin əsaslandırılması və Azərbaycanın iqtisadi inkişafının xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq bankların investisiya siyasətinin prioritetlərinin müəyyənləşdirilməsi aparılmışdır.

Nəticələrin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Əldə olunan nəzəri və praktik müddəalar, tövsiyələr, xüsusi ümumiləşdirmələr bankların investisiya siyasətini yaxşılaşdırmaqda, bankların investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində istifadə oluna bilər.

I FƏSİL. BANK SİSTEMİNİN İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN İDARƏ OLUNMASININ NƏZƏRİ - METODOLOJİ ƏSASLARI

1.1. Bank sisteminin investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti və xüsusiyyətləri

Dissertasiya işini yazarkən bankın mahiyyətinə dair toplanmış materialların nəzərdən keçirilməsi, şübhəsiz ki, analiz üçün böyük əhəmiyyətə malik olmuşdur. Beləliklə, bu materiallar bizi bankın mahiyyətini açmağa kömək etsədə, bu sahədə

hələ də qaranlıq məqamlar vardır. Bank sahəsinin fəaliyyəti fərqli olur. Müasir cəmiyyətdə banklar müxtəlif növ əməliyyatlarla məşğul olurlar. Onlar yalnız pul dövriyyəsini və kredit münasibətlərini təşkil etmir, bununla yanaşı həm də milli iqtisadiyyatı maliyyələşdirir, qiymətli kağız alqı-satqısı edir və bəzi hallarda vasitəçilərlə sövdələşmələr aparır və əmlakın idarə olunması ilə məşğul olurlar. Kredit şöbələri qanunvericilik və iqtisadi proqramların müzakirəsində iştirak edir, məsləhətləşmələr aparır, statistika hazırlayır və əlavə müəssisələrə malikdir. Lakin bu amillərə əsaslanaraq bankların xüsusiyyətləri haqqında deyil, onların ümumbəşəri olması barədə nəticə çıxarmaq olar. Çünki onların bəzi fəaliyyətləri digər təşkilatlar tərəfindən həyata keçirilir. Bankın mahiyyətinin açıqlanmasına iki tərəfdən baxmaq olar: hüquqi və iqtisadi. İqtisadi cəhətinə bank əməliyyatları və bank fəaliyyəti ilə əlaqəli olan funksiyalar daxildir. (Abdullayev Ş.Ə., Əsgərova R.V. 2012: s.5).

Müasir tədqiqatlar investisiya anlayışının geniş bir məzmununa və bir quruluşa sahib olduğunu göstərir. Makroiqtisadiyyata investisiyanın ümumi xərclərin tərkib hissələrindən biri olduğu məlumdur. Beləliklə, müəssisələr, evlərin inşası, yeni maşın və avadanlıqların alınması, eləcə də cari ildə istehsal olunan, lakin istehlak olunmayan mal və materialların qiymətləri investisiya hesab olunur.

Mikroiqtisadiyyatda investisiya, kapital istehsalının yeni maddi elementlərinin yaradılması, eyni zamanda şəxsi amilin (şəxsin) zəruri bacarıq və vərdişlərinin mənimsənilməsinə pul xərcləmək kimi anlaşılır. Maliyyə nəzəriyyəsində vurğulandığı kimi, investisiyanın anlayışı həqiqi və maliyyə aktivlərinin əldə edilməsinə aiddir. Müasir dövrdə investisiya proseslərinin Azərbaycanda və xaricdə tanınmış iqtisadçılar tərəfindən geniş öyrənilməsinə baxmayaraq, hələ də bu mövzuda fikir ayrılıqları mövcuddur (Allahverdiyev H.B. 2013: s.9).

Bir qrup iqtisadçı investisiya anlayışını kapital qoyuluşu ilə eyni mənada qəbul edir. Hər hansı bir cəmiyyətə qoyulan sərmayə, adətən, müəyyən bir müddət ərzində geniş miqyaslı təkrar istehsal üçün uzunmüddətli bir sərmayədir və bu, əmtəə-pul münasibətlərində əks olunur. Beləliklə, investisiyalar maya xüsusiyyətləri ilə

xarakterizə olunan və əmtəə-pul münasibətlərinin ən vacib atributlarından biri hesab olunan maddi, əmək və maliyyə xərclərini əhatə edir.

İnvestisiya və kapital qoyuluşu anlayışları arasında bir fərq olduğu aydındır. Ancaq aralarında bir əlaqə də var. Əsas kapital qoyuluşları qeyri-istehsal və istehsal sektorlarında əsas fondlar üzrə geniş miqyasda bərpası və yeni əsas fondların yaradılması, yenidənqurma, istehsalın genişləndirilməsi və texniki təchizatı üçün ayrılan vəsaitin həcmidir.

Müasir bankçılığın tətbiqi investisiyaların həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. İnvestisiya bir sıra xüsusiyyətləri ilə səciyyələnən mürəkkəb mübahisəli iqtisadi kateqoriyadır. İnvestisiyanın növləri və formaları müxtəlifdir və iqtisadiyyatın vəziyyətinin xüsusiyyətləri və sənaye münasibətlərinin inkişaf səviyyəsi nəzərə alınmaqla dəyişdirilə bilər.

İnvestisiyalar (investisiya mənbələri) - pul gəlirləri, məqsədli bank fondları, səhmlər, texnologiyalar, başqa qiymətli kağızlar, lisenziyalar, maşın və avadanlıqlar, kreditlər, digər əmlak və mülkiyyət hüquqları, sahibkarlıq fəaliyyəti və digər fəaliyyətlərin məcmusu hesab olunur. Və bu növlərə yatırılan intellektual qaynaqları və müsbət iqtisadi və sosial nəticələrə nail olmaq məqsədlərini başa düşürük.

İndiki dövrümüzdəki investisiyalar, ən çox qazanan maliyyə alətlərindən biridir, baxmayaraq ki, qoyulmuş vəsaitin alınmaması riski var. Banklar da həmçinin investisiya fəaliyyətilə məşğuldurlar. Kommersiya banklarının fəaliyyətindəki ən vacib funksiyalardan biri, qiymətli kağızlarla əməliyyatlarla əlaqəli investisiya fəaliyyətləridir. Qiymətli kağızların investor bank üçün cəlbediciliyi əsasən bazar dəyəri və qiymətli kağızların bu dəyəri artırma qabiliyyəti ilə müəyyən edilir. Orta və uzun müddətli qiymətli kağızların bazar dəyərinin artması investorları və kapitalını fond bazarına cəlb edir, maliyyə bazarının böyüməsinə kömək edir. Kredit təşkilatı üçün hansı qiymətli kağızların cəlbedici və qazanlı olduğunu müəyyən etmək üçün hər növ üzrə təhlil etmək lazımdır (Никифоров И. 2020: s.1).

Pul, məqsədli bank əmanətləri, səhmlər və digər qiymətli kağızlar, texnologiya, maşınlar, avadanlıqlar, lisenziya, eyni zamanda ticarət markası olan məhsullar, kreditlər, hər hansı digər əmlak və ya gəlir əldə etmək üçün mülkiyyət hüququ

müsbət sosial inkişafı təmin etmək üçün sahibkarlıq və digər fəaliyyət obyektlərinə qoyulmuş əqli dəyərlər investisiya hesab olunur.

Ümumiyyətlə, bir ölkənin iqtisadi böyüməsi bu ölkədə yaradılan xalis real aktiv investisiyaların miqdarından asılıdır. Bu aktiv investisiyanın maliyyə mənbəyi daxili depozitləri olan xarici investisiya fondlarıdır. Qənaət və investisiya arasında bir əlaqə var. Əmanət olmadan investisiya qoymaq mümkün deyil və investisiya imkanları və şərtləri olmadığı təqdirdə iqtisadi baxımdan qənaət etmək mümkün deyil. Müasir iqtisadiyyatdakı əmanətlər ümumiyyətlə fərqli insanlara və ya qruplara məxsusdur. Bu səbəbdən, müəyyən hissələr tərəfindən planlaşdırılan və reallaşdırılan qənaət miqdarının digər bölmələr tərəfindən planlaşdırılan sərmayə həcminə bərabər olması idealdır (Məmmədov Z.F. 2013: s.14).

Böyümək üçün istənilən şirkətin kapitalla ehtiyacı var. Qısa müddətli, kiçik layihələr üçün bank şirkətlə bir kredit müqaviləsi bağlayır və maliyyə mənbələri ayırır, böyük layihələr üçün bank şirkət tərəfindən buraxılmış qiymətli kağızları investorlara satır və bununla da toplayır. Beləliklə, bankların investisiya fəaliyyəti iki əsas funksiyanın icrası ilə əlaqələndirilir:

– Səhmlərin və istiqrazların öz kapitalını formalaşdırmaq üçün buraxıldığı qiymətli kağızların ilkin bazarda yerləşdirilməsi, bu da banklara müəssisələrə lazım olan maliyyə mənbələrini təqdim etməyə imkan verir;

– həyata keçirilməsində investisiya banklarının broker və ya diler kimi fəaliyyət göstərdikləri, qiymətli kağızların alqı-satqısı ilə bağlı əməliyyatlar aparan təkrar bazarda qiymətli kağızların satışı (Токуев М.М. 2011: с.111).

Nəticə etibarilə bankın investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti onun qiymətli kağızların satıcısı ilə alıcısı arasında vasitəçi rolunu oynamasıdır. Müştərilər həm investor, həm də emitent ola bilər. Adına baxmayaraq, birincisi həmişə investisiya qoymur, ya alıcı, həm də satıcı ola bilər. Bu səbəbdən bank ya investorlar (alıcı və satıcı), ya da investor ilə emitent arasında vasitəçi rolunu oynayır. Beləliklə, bank həm alqı-satqı tərəfində işləyə bilər, həm də müştərilərinə məsləhətçi kimi çıxış edə bilər. Ənənəvi olaraq, investisiya bankçılığına məsləhət xidmətləri və anderrayterinq

daxildir. Fəqət bu gün banklar bütünlüklə qarşılanmağa yönəlmiş təkliflərin daha geniş bir portfelinə inkişaf etdirməyə diqqət yetirirlər

Bank məhsulu xətlərinin təsnif olunduğu əsas istiqamətlər şaquli olaraq yerləşdirilir, hər sıra müəyyən bir müştəri növünə aiddir: investorlar (fiziki şəxslər və maliyyə qurumları) və ya emitentlər (şirkətlər və hökumət). Son vaxtlar banklar öz kapitallarına getdikcə daha çox risk verdikləri üçün bankın özü də əlavə bir müştəri növü kimi təmsil olunurdu. Bank investisiya fəaliyyətləri üç yolla təsnif edilə bilər (Борисович Б.А. 2014: с.198):

- Müştərilərə göstərilən xidmətlər haqqında;
- təqdim olunan bank məhsulları haqqında;
- kapital bazarındakı maliyyə rollarına görə.

Bankların investisiyaları ümumiyyətlə gəlir və ya mənfəət əldə etmək üçün bir müddətə vəsait qoyuluşu kimi başa düşüldüyündən, bu baxımdan bankların demək olar ki, bütün aktiv əməliyyatları investisiya kimi qəbul edilə bilər. Bu baxımdan, qarışıqlığa yol verməmək üçün, investisiya bank əməliyyatları, bankların “investisiya təşəbbüskarı” kimi fəaliyyət göstərdikləri (borc verən əməliyyatların əksinə, vəsait almaq təşəbbüsünün borcalandan gəldiyi) kimi başa düşülür. Beləliklə, investisiya əməliyyatlarında bank çox sayda borc verəndən biridir, kredit əməliyyatlarında bank, həmişə olmasa da, adətən yeganə kreditor rolunu oynayır (Митюхин Д.С. 2014: с.88). Ticarət banklarının investisiya fəaliyyətini təsvir edərək, investisiya və kredit qoyuluşunun aşağıdakı fərqli xüsusiyyətlərini vurğulamaq olar (Cədvəl 1).

Cədvəl 1: Investisiya və kredit vermənin fərqli xüsusiyyətləri

Fərqli xüsusiyyətlər	Kredit	İnvestisiya
Vəsaitlərdən istifadə müddəti	Kredit faizlərinin ödənilməsi ilə son tarixə qədər qaytarılması şərti ilə bank vəsaitlərinin nisbətən qısa müddətə istifadəsi	Vəsaitlərdən uzun müddət istifadə etmək
Əməliyyat təşəbbüskarı	Kreditor əməliyyat aparır	Təşəbbüs qiymətli kağızlar bazarında aktiv əldə etmək istəyən bir banka aiddir.
İştirakçıların sayı	Bank əsas və azsaylı kredit verənlərdən biridir	Bank bir çox digər investordan biridir

Borcalanla borc verən arasında əlaqə	Kreditor, kredit götürən ilə kredit verən arasında sıx əlaqəni əhatə edir.	İnvestisiya şəxssiz bir əməliyyatdır
--------------------------------------	--	--------------------------------------

Mənbə: Митюхин Д.С. 2014: s. 88, məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Bankların institusional investor kimi fəaliyyəti əsas məqsədi, qiymətli kağızların alqı-satqısı, satın alınan qiymətli kağızlarla təmin edilmiş kreditlərin cəlb edilməsi, investor bankın əldə edilmiş qiymətli kağızlarla təsdiqlənmiş hüquqlarının həyata keçirilməsi üzrə əməliyyatlar, emissiya edən səhmdar cəmiyyətinin idarə olunmasında iştirak, kreditor və ya səhmdar, şirkətin ləğvi halında əmlakın müvafiq payının alınması, iflas prosedurlarında iştirak etməkdir. Kommersiya bankının investisiya fəaliyyətinin obyektləri adi və imtiyazlı səhmlər, istiqrazlar, dövlət istiqrazları, depozit sertifikatları, veksellər və s.dir. İnvestisiya fəaliyyəti investisiya fəaliyyətləri və ya kapital və investisiyanın reallaşdırılmasına dair eksperimental tədbirlərin məcmusudur. Əsas fondların yaradılması və istismarı kapital qoyuluşlarının yerləşdirilməsi qaydalarına uyğun olaraq həyata keçirilir.

- Real investisiya maddi aktivlərin yerləşdirilməsidir (maddi kapital).
- Maliyyə investisiyası qiymətli kağızların yerləşdirilməsidir (veksellər, səhmlər və s.).

Ticarət bankları təcrübə fəaliyyətində həm maliyyə, həm də real kapital qoyuluşlarında iştirak edə bilirlər. Bu səbəbdən müəllif iqtisadi rentabelliyyə sadalanan ilk fəaliyyət növlərinə diqqət yetirir, ikincisi, uzunmüddətli perspektiv, üçüncüsü, risklərin və bankların iqtisadi göstəricilərinə təsirlərinin müqayisəli təhlilini aparmağa çalışır. Kommersiya bankları mahiyyət etibarilə digər fondlar hesabına fəaliyyət göstərən kommersiya qurumlarıdır. İki növ bank əməliyyatı nəzərə alınmalıdır (Sadıqov E. 2010: s.198).

- Öhdəliklər (səhmlərin cəlb edilməsi) və aktivlər (onların yerləşdirilməsi). Gələcək investisiyalar hesabına öhdəliklərin yaradılması;
- bunlar uzunmüddətli borclar olmalıdır (ümumiyyətlə 2 ilə 10 il və daha çox);
- maksimum mənbələrə sahib olmaları lazımdır, əks halda investisiyaların qaytarılmasını təmin etmək çətin olacaq.

Kapital qoyuluşları öhdəlik olmadıqda, aşağıdakılar nəzərə alınır;

- investorların fondları;
- bankın şəxsi fondları;
- müştəri hesabındakı qalıqlar;
- uzunmüddətli təcili borclar;
- müştəri öhdəlikləri;
- investisiya proqramlarının icrası üçün dövlət tərəfindən ayrılan xüsusi

büdcələr.

Kommersiya banklarının investisiya siyasətinə təsir göstərən makroiqtisadi amillər aşağıdakılardır:

- Ölkədəki iqtisadi və siyasi vəziyyət;
- investisiya və maliyyə bazarının vəziyyəti;
- bank işi üçün bir sıra qanunvericilik və tənzimləmə çərçivələri;
- vergi siyasəti;
- bank sisteminin quruluşu və sabitliyi.

buraya investisiya siyasətinin formalaşdırılması prosesi, ilkin məlumatların toplanması və inkişafı ilə bağlı təhlil və hesabat daxildir. Investisiya imkanlarını qiymətləndirmək üçün analitik məlumatlar aşağıdakı bloklarda təqdim olunur:

- Makroiqtisadi vəziyyət və investisiya mühiti;
- bütövlükdə investisiya bazarının makroiqtisadi inkişafını xarakterizə edən əsas göstəricilər;
- investisiya bazarının ayrı-ayrı segmentlərinin inkişafının əsas göstəriciləri;
- iqtisadiyyat sahələrinin investisiya cəlbəediciliyinin göstəriciləri;
- fərdi investisiya alətləri haqqında dinamik məlumat;
- fərdi təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyəti barədə məlumat;
- bankların investisiya fəaliyyətinin rejimini müəyyən edən qanunvericilik və tənzimləmə aktları;
- müxtəlif bank fəaliyyətlərinin vergi statusu.

Yuxarıda göstərilən göstəricilər investisiya qərarlarının qəbul edilməsində vacib bir sahə kimi qəbul edilir. Investisiya siyasətinin formalaşmasına təsir göstərən əsas mikroiqtsadi amillər bunlardır:

- Investisiya fəaliyyətinin miqyasını və növünü təyin edən kapital bazasının həcmi və quruluşu;
- bankın fəaliyyətinin ümumi prinsipləri, strateji hədəflərin mahiyyəti və əhəmiyyəti, investisiya siyasətinin şərti seçimi;
- bankın həyat dövrünün mərhələsi;
- gəlirlilik, likvidlik və risk alternativləri ilə təyin olunan investisiya səmərəliliyi;
- ən çox müqayisə olunan aktivlərin gəlirliliyi;
- investisiya portfelinin təşkili və idarə olunması xərclərinin ölçüsü.

Investisiya aktivinin əsas hissəsini qorumaqla yanaşı, investisiya aktivi cari pul ödənişləri şəklində və ya aktivin bazar dəyərində artım təmin etmək üçün əldə edilir. Nəticədə kapital itkisi riski investisiya gəliri riskinin müəyyən edildiyi dərəcə ilə müəyyən edilir. Eyni zamanda, potensial risklər sərhədlərində investisiya fondlarının cəlb edilməsinin orta riski yüksəkdir. Investisiya aktivlərinin likvidliyi, maliyyələşdirmə mənbəyi olan öhdəliklərin mahiyyəti ilə birləşdirilir. Likvidlik səviyyəsindən asılı olaraq investisiyalar aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər. Çox likvid aktivlər, likvid aktivlər və aşağı likvid aktivlər (Kaşiyeva F.Ş. 2011: s.99).

İqtisadi inkişaf cəhətdən banklarda investisiya fəaliyyəti, təkcə bankın səviyyəsində deyil, ümumi olaraq cəmiyyətin səviyyəsində gəlirlərin əldə olunmasına köməklik göstərən investisiyaları əhatə edir (müəyyən bir bankın gəlirində artım təmin edilərkən, sosial gəlirin yenidən bölüşdürülməsi ilə əlaqəli olan investisiya fəaliyyəti formalarından fərqli olaraq). Nəticə etibarilə, investisiya fəaliyyətinə makroiqtisadiyyat baxımından istinad meyarı bankın fəaliyyətinin məhsuldar yönəlməsidir.

Mikroiqtisadi cəhətdən investisiya fəaliyyətləri zamanı kommersion bankları özəlləşdirilən müəssisələrin qiymətli kağızlarının yerləşdirilməsində iştirak edir, nizamnamə kapitalına ilkin bazarda yerləşdirilən müəssisələrin səhmləri, payları,

qiymətli kağızlarında pay almaq şəklində investisiyalar qoyur və qurucu fəaliyyət göstərir. Beləliklə, faktiki investisiya fəaliyyəti iqtisadiyyatda investisiya proseslərinin vacib bir hissəsidir.

Eyni zamanda, qiymətli kağızlar bazarının spekulativ (yalnız mümkün qiymət dəyişikliyi üçün aktivlərin alınması) investisiyaların üstünlüyü, qeyri-sabitliyi ilə xarakterizə olunduğu və iqtisadiyyata investisiya qoyuluşu problemlərinin həllində heç bir əhəmiyyətli rol oynamadığı iqtisadiyyatda real şəraitində, investisiya tələbinin ödənilməsinin kredit formalarının prioritet əhəmiyyəti kifayət qədər uzun müddət qalır. Bu qurumların kommersiya strukturları kimi mahiyyətindən irəli gələn bankların iqtisadi maraqları, bank əməliyyatlarının likvidliyini və etibarlılığını qoruyaraq gəlirliliyini təmin etməkdir. Banklar əsasən öz gücləri ilə deyil, kredit mənbələri üzərində işləyirlər, buna görə də müvafiq zamanətlərlə təmin olunmadığı təqdirdə, müştərilərinin vəsaitlərini böyük investisiya layihələrinə yatıraraq risk altına ala bilməzlər.

Kommersiya banklarının investisiya fəaliyyəti, öz adından və öz hesabına və təşəbbüsləri ilə bir kommersiya bankının qiymətli kağızlara buraxılması və ya sərmayə qoyulması və ya istehsalata birbaşa investisiya qoyulması, habelə yeni maliyyə alətlərinin inkişafı da daxil olmaqla broker və digər xidmətlərin göstərilməsidir. Mənfəət əldə etmək, müəssisələr üzərində nəzarət əldə etmək və ya başqa bir faydalı effekt əldə etmək məqsədi ilə, nisbətən uzun müddət ən azı 3 il müddətinə investisiya qoyulmalıdır (Лазаренко А.И. 2010: с.50).

İnvestisiya bankçılığının üç əsas sahəsi vardır:

- Bankın qiymətli kağızlar bazarındaki fəaliyyəti;
- investisiya (korporativ) kreditləşmə;
- layihə kreditləşməsi.

İnvestisiya krediti bir müəssisəni və istehsal proseslərini modernləşdirməyə yönəlmiş hüquqi şəxslərə verilən kreditdir. Bu borc öhdəliklərinin qaytarılması mənbəyi, investisiya layihəsi ilə əldə olunan gəlir daxil olmaqla borcalanın bütün iqtisadi fəaliyyətidir. Eyni zamanda, bank təqdim olunan vəsaitlərin təyinatı üzrə istifadəsinə nəzarət edir. Bank yalnız cari monitoring həyata keçirmir, eyni zamanda

layihənin birbaşa iştirakçısıdır, layihənin həyat dövrünün istənilən mərhələsində həyata keçirilməsi zamanı müəyyən qərarlar qəbul edə bilər (Бабушкин Е.В. 2014: с.41).

Ticarət bankları əhalidən və işgüzar təşkilatlardan vəsait cəlb edərək mənfəət, likvidliyin qorunması, risklərin azaldılması və aktivlərin şaxələndirilməsi əsasında mənbələr ayırmalıdır. Bu tələblər, kommersiya banklarının, o cümlədən qiymətli kağızlara qoyulan investisiyalarla qarşılır. Bank qiymətli kağızlarına qoyulan investisiyaların effektiv idarə olunması, əsas şərtlərin müəyyənləşdirilməsini və müasir şəraitdə investisiya prosesinin inkişaf xüsusiyyətlərinin müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Son 20-30 ildə maliyyə investisiyaları dünya iqtisadiyyatında ən geniş yayılmışdır, yəni maliyyə alətlərinə, əsasən qiymətli kağızlara investisiya qoyuluşu. Dünya transmilli maliyyə sisteminin formalaşması, liberallaşması və ümumi əhali üçün maliyyə bazarlarının və maliyyə alətlərinin nisbi mövcudluğu kütləvi şüurda investisiyalarla maliyyə əməliyyatları və qiymətli kağızlar arasındakı əlaqəni müəyyənləşdirir. Müasir maliyyə bazarı şəraitində həm alınmış qiymətli kağızlar (faizlər, dividendlər) üzrə ödənişlər şəklində gəlir əldə etməyə yönəldilmiş passiv investisiya strategiyaları, həm də satış qiyməti ilə paylaşma (məzənnə fərqi) şəklində mənfəət nəzərdə tutan aqressiv investisiya təcrübələri müəyyənləşir. Qlobal maliyyə bazarının yüksək hərəkətliliyi, dəyişkənliyi bir ticarət günü ərzində qiymətli kağızlarla əməliyyatlardan gəlir əldə etməyə imkan verir, vəsait yatırma müddətini minimuma endirir (Мазикова Е.В. 2015: с.188).

Beləliklə, maliyyə investisiyaları fərqlənir: qısamüddətli, orta müddətli, uzunmüddətli və davamlı. Başqa sözlə, maliyyə investisiyaları kapital qoyuluşu baxımından çoxyönlü yeni bir keyfiyyət qazandı. Kommersiya bankları, xüsusi maliyyə və kredit qurumları olaraq, maliyyə investisiya bazarının əsas operatorlarıdır. Bankların qiymətli kağızlara investisiyası, sərmayə obyektinə - maliyyə əsaslarını göstərən qiymətli kağızlar şəklində olan ayrı bir bank yatırımı sahəsidir.

Bank kredit təşkilatları qiymətli kağızlara pul yatıraraq bir neçə məqsəd güdür:

– Qiymətli kağızlara yatırılan faizlər və dividendlər hesabına qiymətli kağızlara yatırımlardan gəlir (mənfəət) almaq, habelə qiymətli kağızların bazar dəyərində artım (qiymətli kağızlarla spekulyasiya) şəraitində spekulyativ gəlir əldə etmək;

– Mərkəzi Bankdan alınan kreditlər və repo əməliyyatları üçün təminat kimi qəbul edilmiş yüksək keyfiyyətli qiymətli kağızlar almaqla bankın likvidliyini təmin etmək və saxlamaq;

– aktivlərin şaxələndirilməsi, dövlət tənzimləyicisi - Mərkəzi Bank tərəfindən risksiz aktivlər kimi təsnif edilmiş yüksək etibarlı qiymətli kağızların alınması yolu ilə həyata keçirilən risklərin idarə edilməsi;

– emitent təşkilat üzərində nəzarəti və ya törəmə və asılı səhmdar cəmiyyətlərində iştirak portfelini formalaşdırmaqla emitentin - səhmdar cəmiyyətin fəaliyyətinə ciddi təsir göstərmək.

Məlumdur ki, müasir iqtisadiyyatda qiymətli kağızlar ticarət təşkilatçısında listing prosedurundan keçib mütəşəkkil fond bazarında (birjada) kütləvi dövriyyəyə buraxıldıqda likvid sayılır. Bununla yanaşı, azalan maliyyə potensialı, aşağı kapitallaşma, geniş bir investorun olmaması və investisiya mənbəyi çatışmazlığı ilə inkişaf etməmiş birja, birjada satışa çıxarılan bütün qiymətli kağızların likvid ola bilməyəcəyini, yəni fond bazarında hər hansı bir zamanda daha yüksək qiymətə satılacağını müəyyənləşdirir.

Bu məqsədlərə investisiya alətləri kimi müxtəlif qiymətli kağızların istifadəsi yolu ilə nail olunur. İncə investisiya məqsədləri ilə qiymətli kağızlar - investisiya alətləri arasındakı uyğunluq cədvəl 2-də təqdim edilmişdir.

Cədvəl 2: Bankların qiymətli kağızlara investisiya məqsədləri və alətləri

İnvestisiya məqsədi	İnvestisiya alətləri (qiymətli kağızlar)
Gəlir (mənfəət) almaq	Mütəşəkkil birja bazarında (birja) satılan qiymətli kağızlar Mühasibat sənədləri
Bankın likvidliyinin təmin edilməsi və saxlanması	Banklararası kreditlər üçün təminat kimi qəbul edilmiş qiymətli kağızlar

	REPO əməliyyatları üçün Mərkəzi Bank tərəfindən təminat kimi qəbul edilmiş qiymətli kağızlar
Aktivlərin şaxələndirilməsi, risklərin idarəedilməsi	Banklararası kreditlər üçün təminat kimi qəbul edilmiş qiymətli kağızlar
Təşkilatın (səhmdar cəmiyyətinin) rəhbərliyi üzərində nəzarətin əldə edilməsi	Törəmə və bağlı şirkətlərin iştirak portfelindəki paylar

Mənbə: Мазикова Е.В. 2015: s.189, məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Kommersiya banklarında investisiya siyasətinin investisiya fəaliyyətləri üçün hədəf təlimatlar sisteminin formaya salınmasını, onlara nail olmaqdan ötrü ən optimal yolları seçməyi nəzərdə tutur. Təşkilati cəhətdən, investisiya aktivlərinin təşkili və idarə olunması, investisiya aktivlərinin optimal həcmələrinin və strukturunun təmin edilməsinə, onların məqbul risk səviyyəsində gəlirliliyinin artırılmasına yönəldilmiş bir sıra tədbirlər kimi çıxış edir. Investisiya siyasətinin bir-biri ilə əlaqəli ən vacib elementləri bankın investisiya fəaliyyətinin idarə olunması üçün taktiki və strateji proseslərdir. Investisiya strategiyası, investisiya fəaliyyətinin uzunmüddətli hədəflərinin və onlara çatma yollarının tərfi kimi başa düşülür. Sonrakı təfərrüatları qısa müddətli əməliyyat məqsədləri və onların həyata keçirilməsi vasitələri hazırlanmaq da daxil olmaqla investisiya aktivlərinin taktiki idarə edilməsi zamanı həyata keçirilir. Bu səbəbdən bir investisiya strategiyasının inkişafı, investisiyaları idarəetməyin başlanğıc nöqtəsi hesab olunur.

Investisiyanın taktikasının formalaşdırılması investisiyanın strategiyası üzrə göstərilən sahələri daxilində baş verir və cari dövrdə onların həyata keçirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Xüsusi investisiyaların həcmnin və tərkibinin müəyyənləşdirilməsi, həyata keçirilməsi üçün tədbirlərin hazırlanması və zəruri hallarda investisiya layihəsindən çıxmaq üçün rəhbər qərarların qəbul edilməsi üçün bir modelin hazırlanmasını və bu qərarların həyata keçirilməsi üçün xüsusi mexanizmlərin hazırlanmasını təmin edir.

1.2. Bankların investisiya fəaliyyətinin nəzəri-metodoloji əsasları

İnvestisiya həm elmi ədəbiyyatda, həm də müasir iqtisadi praktikada ən çox müzakirə olunan anlayışlardan biridir. J.M. Keynes, J. Sachs, G.N. Mankiw, C.R. McConnell, W. Sharpe, I. Schumpeter, P. Samuelson, L. Mises, J. Clark, M. Porter, və s. bir çox tədqiqatçı haqlı olaraq investisiyaların iqtisadi proseslərin gücləndirilməsində və davamlı iqtisadi böyümənin əldə edilməsində mühüm rol oynadığına inanır (E. Domar, R. Harrod, W. Solow, J.M. Keynes, L. Erhard, W. Sharp, I. Lipsitz, A. Bulatov, A. Şahnazarov, A. Andrianov, E. Rummyantseva və başqaları) (Мазикова Е.В. 2015: с.187).

Müasir iqtisadi ədəbiyyatda investisiya anlayışının təfsirinin və iqtisadi mahiyyətinin anlaşılmasının qeyri-müəyyənliyini əks etdirən müxtəlif təriflər mövcuddur. Böyük ölçüdə bu müxtəlif müəlliflərin metodoloji yanaşmalarındakı fərq və iqtisadi təkamül, tarixi və iqtisadi inkişafın spesifik mərhələləri, idarəetmə formaları və metodları ilə bağlıdır (Игошина Л.Л. 2013: с.14).

İ.G. Vorobieva, L.K. Sharikayeva görə bankın investisiya fəaliyyəti, bankın investor olduğu, gəlir əldə etmək üçün maliyyə aktivlərinin yaradılması, əldə edilməsi və ya alınmasında müəyyən bir müddətə öz mənbələrini sərmayə etdiyi bir fəaliyyət olaraq təyin edilə bilər (Воробьева И.Г. 2018: с.153).

Yakutina E.V.-yə görə. “bankların investisiya fəaliyyəti, bankların gəlir əldə etmək, sosial təsir göstərmək, likvidlik və ödəmə qabiliyyətini müəyyən səviyyədə saxlamaq və ya bankın digər məqsədləri üçün müxtəlif investisiya formalarının həyata keçirilməsinə dair praktik fəaliyyətidir. Kommersiya banklarının investisiya fəaliyyətinin məqsədi fondların təhlükəsizliyini, şaxələndirilməsini (kapital və ya ondan əldə olunan gəlir itkisi riskini azaltmaq üçün bank aktivlərini müxtəlif əmanət obyektləri arasında bölüşdürmək), gəlir və likvidliyi təmin etməkdir.

Axmadev A.M. hesab edir ki, bankların iqtisadi mahiyyətlərinə görə investisiya fəaliyyəti ikili xarakter daşıyır. Mikroiqtisadi cəhətdən - bankın iqtisadi subyekt kimi - bu, bankın nəzarət etdiyi mənbələri yeni aktivlərin yaradılması və ya əldə edilməsinə və maliyyə aktivlərinin alınmasına bazarlarını artırmaq üçün sərmayə qoyaraq, investor kimi çıxış etdiyi bir fəaliyyət kimi qiymətləndirilə bilər. Nəticədə bankın öz adından idarə etdiyi bütün investorların (həm bankın səhmdarları, həm də

əmanət sahibləri) sərvətinin maksimuma çatdırılmasında əks olunan dəyər qiymətləndirilir. Eyni zamanda, bankların maliyyə vasitəçisi kimi investisiya fəaliyyəti də makroiqtisadi cəhətə malikdir. Bu vəziyyətdə bankların investisiya fəaliyyətinin təsiri, komponentləri fiziki (istehsal), təbii və insan kapitalı olan sosial kapitalın artmasına nail olmaqdır.

Mişkin S.F.-yə görə “bank investisiyaları uzun müddətli yüksək gəlirli qiymətli kağızlara yatırımlardır. Bank investisiyaları ümumiyyətlə səhmlər, istiqrazlar və digər qiymətli kağızlardakı depozitləri əhatə edir” (Мишкин С.Ф. 2015: с.45). Yuxarıda göstərilən nöqtəyi-nəzərlərə görə, investisiya fəaliyyətləri üçün bankların iqtisadiyyatın real sektoruna borc verməkdə iştirakı belə deyil aiddir.

Kommersiya bankının investisiya əməliyyatları, sahibkarlıq və digər fəaliyyət növlərinə yatırılan və mənfəət (gəlir) əldə etməyə və ya sosial effekt təmin etməyə kömək edən bütün əmlak növlərini və intellektual dəyərləri əhatə edən əməliyyatları əhatə edir.

Filaretova Z.İ.-yə görə “bankın maliyyə fəaliyyəti spesifikdir ki, bu da qiymətli kağızlar portfelinin formalaşması ilə əlaqələndirilir. Beləliklə, bir bankın investisiya portfelinə satışa çıxarıla bilən, ödəmə tarixinə qədər saxlanılan, mənfəət və ya zərər hesabına ədalətli dəyəri ilə müəyyən edilmiş qiymətli kağızlar, törəmə müəssisələrdə və asılı səhmdar cəmiyyətlərdə iştirak portfelinə daxil etmək olar (Филаретова З.И. 2017: с.122).

Korobova G.G., bankın investisiya əməliyyatlarını “bankın pul və digər ehtiyatlarını qiymətli kağızlara, daşınmaz əmlaka, müəssisələrin nizamnamə fondlarına və bazar dəyəri artaraq bank gəliri faiz, dividend, satış şəklində mənfəət şəklində gətirə bilən digər investisiya obyektlərinə investisiya” olaraq təyin edir (Коробова Г.Г. 2013: с.245).

İnvestisiya əməliyyatları banklara aktivlərini şaxələndirməyə, gəlir mənbələrini genişləndirməyə və likvidlik səviyyəsini artırmağa imkan verir. Bu vaxt bu cür fəaliyyətlər düzgün idarə edilməli olan müəyyən risklərlə əlaqələndirilir. Bu baxımdan banklardan daxili investisiya siyasətini təkmilləşdirmələri tələb olunur. Bu da öz növbəsində investisiyaların həcminə müsbət təsir göstərir və eyni zamanda

investorların hüquqlarının qorunmasına, investisiya risklərinin azaldılmasına zəmanət verir.

Ticarət banklarından fərqli olaraq, investisiya bankları əmanət toplamayan maliyyə qurumlarıdır. Investisiya banklarının əsas funksiyası, digər müəssisələrin borc və ya kapital yolu ilə maliyyələşdirmək üçün verəcəkləri qiymətli kağızların buraxılması və bazara çıxarılmasıdır. Həm hüquqi prosedur, həm marketinq və maliyyə baxımından texniki bilik və təcrübə, bir müəssisənin istiqraz və ya istiqraz, səhm və ya digər qiymətli kağızlar buraxaraq mənbələr tapması üçün tələb olunur. Qiymətli kağızların buraxılışında bu mövzuda təcrübəsi olan investisiya banklarının olması, sözügedən fəaliyyətin daha sağlam şəkildə aparılmasına kömək edir. Vəsaitə ehtiyacı olan qurumun ehtiyaclarına uyğun olaraq hansı qiymətli kağızların buraxılacağı ilə bağlı məsləhət verilməsi, qiymətli kağızların nə zaman buraxılmasının daha yaxşı olacağı ilə bağlı təkliflər vermək və buraxılmış qiymətli kağızları marketinq yolu ilə müştərilər tapmaq, emitent müəssisələrin və investorların ehtiyaclarını ödəməyə kömək edəcəkdir. Digər tərəfdən, qiymətli kağızların buraxılışının uğurlu olması üçün satışın vaxtını və qiymətini düzgün seçmək vacibdir. Bazarlarda bədbinlik dövründə bir satışın uğursuz bir kütləvi təklifə səbəb ola biləcəyi halda, ilk dəfə veriləcək qiymətli kağızın satış qiymətinin gözlənilən qiymətdən yüksək olması da istədiyiniz satışın edilməməsinə səbəb ola bilər. Bundan əlavə, qiymətli kağızın satış qiymətinin olandan aşağı olması, emitent şirkətin buraxılışdan əldə edə biləcəyi bütün üstünlüklərə çatmamasına səbəb ola bilər. Bu səbəbdən investisiya bankları bazarları araşdırmaq, risk daşımaq və marketinq funksiyalarını yerinə yetirirlər (Erdoğan A. 2018: s.15).

İnvestisiya bankları tərəfindən həyata keçirilən araşdırma funksiyası şirkətin (bankın müştərisi) verəcəyi təminat növü, girovu, ödəmə müddəti, faiz, nominal dəyəri, qeydiyyatdan keçib daşıyıcısı olub-olmaması və buraxılış vaxtı kimi məsələləri əhatə etməlidir. Təhlükəsizliyin bu xüsusiyyətlərdən hansını əhatə edəcəyini müəyyənləşdirmək, müəssisənin ehtiyaclarını düzgün müəyyənləşdirməklə mümkün ola bilər. Bu səbəbdən, investisiya bankı, sənəd verən qurumla yaxından tanış olmaq üçün maliyyə hesabatlarını və digər məlumatları

araşdırılmalıdır. İnvestisiya bankının risk daşıma funksiyası, sənəd verən bankla bağladığı broker müqaviləsindən irəli gəlir. Tam anderrayter və ya balans anderrayteri müqaviləsi bağlandıqda və qiymətli kağızların qiyməti yüksək tutulduqda, xalqa (investorlara) satıla bilməyən qiymətli kağızların olması investisiya bankının üzərinə yük qoyur. Ən yaxşı vasitəçilik vasitəsi ilə səhv qiyməti müəyyənləşdirmək, yenə də müvəffəqiyyətsiz bir buraxılışa səbəb ola bilər, bu da investisiya bankının nüfuzuna mənfi təsir göstərə bilər və gələcək işi səbəbindən mənfəət əldə edə bilməməsinə səbəb ola bilər.

Ticarət bankları tərəfindən investisiya fəaliyyətinə təsir göstərən müxtəlif amillər nəzərə alınmaqla investisiya qoyuluşunun optimal formalarını seçmək, investisiya siyasətinin hazırlanmasını və həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Təşkilati cəhətdən bankın investisiya siyasəti, investisiya aktivlərinin optimal həcmələrinin və strukturunun təmin edilməsinə, onların məqbul risk səviyyəsində gəlirliliyinin artırılmasına yönəldilmiş investisiya fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması üçün bir sıra tədbirlər kimi çıxış edir. İnvestisiya siyasətinin bir-biri ilə əlaqəli ən vacib elementləri bankın investisiya fəaliyyətinin idarəetməsinin strateji və taktiki prosesləridir. İnvestisiya strategiyası, investisiya fəaliyyətinin uzunmüddətli hədəflərinin və onlara çatma yollarının tərfi kimi başa düşülür. Sonrakı detallaşdırma investisiyaların taktiki idarə edilməsi zamanı həyata keçirilir qısamüddətli dövrlər üçün əməliyyat hədəflərinin inkişafı və onların həyata keçirilməsi vasitələri daxil olmaqla aktivlər. Bu səbəbdən investisiya strategiyasının inkişafı, investisiya idarəçiliyi prosesinin başlanğıc nöqtəsidir (Руденко С.А. 2015: с.134).

İnvestisiya taktikasının formalaşması investisiya strategiyasının göstərilən sahələri daxilində baş verir və cari dövrdə onların həyata keçirilməsinə yönəldilir. Konkret investisiya qoyuluşlarının həcmnin və tərkibinin müəyyənləşdirilməsini, onların həyata keçirilməsi üçün tədbirlərin hazırlanmasını, zərurət yarandıqda investisiya layihəsi, investisiya layihəsinin çıxışı ilə bağlı rəhbər qərarların qəbul edilməsi üçün modellərin və bu qərarların icrası üçün xüsusi mexanizmlərin hazırlanmasını təmin edir.

İnvestisiya siyasətinin formalaşdırılması üçün ilkin şərt bankın inkişafının ümumi iş siyasətidir, əsas məqsədləri investisiya fəaliyyətinin strateji hədəflərinin inkişafında prioritetdir. Ümumi iqtisadi siyasətin vacib tərkib hissəsi olan investisiya siyasəti bankın effektiv inkişafını təmin edən amildir. Bankın investisiya fəaliyyətinin əsas məqsədi, investisiya riskinin məqbul səviyyədə olan investisiya fəaliyyətindən əldə olunan gəlirin artırılması kimi ifadə edilə bilər. Bank mənfəət əldə etmək üçün investisiya qoyur. Əvvəlcə likvidlik tələblərini ödəmək üçün ilkin və ikinci dərəcəli ehtiyatları saxlayır, bu da müştərilərinə qısamüddətli borclar verməklə cəmiyyətin kredit ehtiyaclarını ödəmək üçün vacibdir. Avans etdikdən sonra banka nə qalırsa, qazanc tutumunu yaxşılaşdırmaq üçün uzun müddətə yatırılır (Thirumalai K.S. 2014: p.81).

Ticarət bankının investisiya siyasətini müzakirə etməzdən əvvəl, krediti və investisiyanı ayırmaq çox vacibdir, çünki adi təcrübə ikisini eyni mənada qəbul etməkdir. Bank bir müştəriyə geri ödəmə şərti ilə qısa müddətə kredit verir. Bu gün bank sistemi bazar iqtisadiyyatının ən vacib və ayrılmaz strukturlarından biridir. Müəyyən bir ölkədə müəyyən bir tarixi dövrdə mövcud olan münasibətlərindəki fərqli banklar və bank qurumlarının toplusudur və kredit sisteminin ayrılmaz hissəsidir. Kommersiya bankları bank sistemində əsas rol oynayır.

Kommersiya bankı, ticarət hesablaşma prinsipləri əsasında bank xidmətləri göstərən müstəqil bir təsərrüfat subyektidir. Beləliklə, kommersiya bankları, hər şeydən əvvəl, bir tərəfdən iqtisadiyyatın müvəqqəti sərbəst fondlarını cəlb edən konkret kredit təşkilatları kimi fəaliyyət göstərirlər, digər tərəfdən bu cəlb olunan vəsaitlər hesabına müəssisələrin, təşkilatların və əhalinin müxtəlif maliyyə ehtiyaclarını təmin edirlər. Təqdim olunan bank xidmətlərinin siyahısı iqtisadi cəhətdən məqsədəuyğun olmalıdır, eyni zamanda bazarın maliyyə ehtiyaclarını qavrayıb təmin edə və istehlakçılar üçün maksimum mövcudluğunu təmin etməlidir.

Lavruşinə görə Kommersiya bankının fəaliyyəti aşağıdakı funksiyalarla müəyyən edilir:

- Fondların yığılması (cəlb edilməsi);
- fondların yerləşdirilməsi (investisiya funksiyası);

– hesablaşma və kassa xidmətləri (Лаврушина О.И. 2014: с.124).

Bankın kredit resurslarının toplanması və yerləşdirilməsi üzrə əməliyyatlarının iqtisadi əsasını borc verilən dəyərlərin formalaşmasına və istifadəsinə təsir göstərən obyektiv bir proses kimi vəsaitlərin hərəkəti təşkil edir. Ticarət bankı bu prosesi təşkil etməklə yığılmış kredit mənbələri üçün gəlirli yerlər verən bir ticarət müəssisəsi kimi çıxış edir. Beləliklə, kommersiya bankının funksiyaları bir-biri ilə sıx əlaqəlidir, yəni bankın fond yığımını həyata keçirməsi investisiya funksiyasının daha da yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur. Sonuncunun həyata keçirilməsi üçün vasitə investisiya fəaliyyətidir.

Banklar tərəfindən investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi investisiya prosesində ifadə olunur. Öz növbəsində, investisiya prosesi investisiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üçün mərhələlər, tədbirlər, prosedurlar və əməliyyatlar ardıcılığı kimi müəyyən edilir. İntestisiya prosesinin konkret gedişi investisiya obyektinə və investisiya növləri (real və ya maliyyə investisiyaları) ilə müəyyən edilir (Белоглазова Г.Н., 2014: с.192). İntestisiya prosesi gələcəkdə fayda yaratmaq və əldə etmək üçün iqtisadi mənbələrin uzunmüddətli investisiyaları ilə əlaqəli olduğundan, bu investisiyaların mahiyyəti investora öz və borc vəsaitlərini istifadə edildikdə yeni dəyər yaradacaq aktivlərə çevirməkdir.

Ümumiyyətlə investisiya prosesində üç mərhələni ayırmaq əsas məsələlərdəndir. Hazırlıq mərhələsi aşağıdakı mərhələlər dəsti ilə təyin olunan investisiya qərarının qəbul edilmə mərhələsidir:

- İntestisiya məqsədinin formalaşdırılması;
- investisiya istiqamətləri müəyyən edilir;
- konkret obyektlərin seçilməsi, investisiya müqaviləsinin hazırlanması və bağlanması.

Qeyd edək ki, investisiya müqaviləsi iştirakçıların sərmayə qoyulmuş vəsaitin həcmi, investisiya qoyuluşu vaxtı və qaydası, habelə tərəflərin investisiya prosesinin həyata keçirilməsindəki qarşılıqlı əlaqəsi, investisiya obyektindən istifadə qaydası, yaradılan obyektin mülkiyyəti ilə bağlı hüquq və vəzifələrini müəyyənləşdirir.

İqtisadi ədəbiyyatda bankların investisiya fəaliyyəti ifadəsinin bir neçə şəkildə istifadə olunduğunu gördük. Mülkiyyət qoyuluşu baxımından investisiya, kapital fondlarının müəssisələrin və ya şəxsi maddi əmlakın həqiqi aktivlərinə yerləşdirilməsidir. Maliyyə fəaliyyətinin praktikasnda investisiya, kapitalın dəyərini qorunub saxlanmasını və ya artmasını təmin etməli və (və ya) müsbət dəyər gətirməli olan kapital qoyuluşu yoludur. Müasir iqtisadçılar investisiyanı müxtəlif ölkələrin müəssisələrinə, sahibkarlıq layihələrinə, sosial-iqtisadi proqramlara və yenilikçi layihələrə öz ölkələrində və ya xaricdə uzunmüddətli kapital qoyuluşu olaraq təyin edirlər. Eyni zamanda, investisiyaların investisiyalardan çox sonra bir gəlir gətirdiyi vurğulanır. Beləliklə, investisiya fəaliyyəti, vəsait qoyuluşu, investisiya qoyuluşu və ya pul və digər dəyərləri layihələrə yatırma, eyni zamanda investisiya gəlirliliyini təmin etmə məcmu fəaliyyətidir.

Qeyd etmək vacibdir ki, investisiya bir kommertiya bankının resurslarını yerləşdirməyin, eləcə də gəlir əldə etmək üçün müəyyən bir müddətə vəsait yerləşdirmənin bütün sahələrini nəzərdə tutur. Birinci halda, investisiyalar bir kommertiya bankının bütün aktiv fəaliyyətini, ikincisi - təcili komponentini əhatə edir.

Bank investisiyalarının öz iqtisadi məzmunu var. Mikroiqtişadi cəhətdən investisiya fəaliyyəti - bankın iqtisadi subyekt kimi baxımından - birbaşa və dolaylı gəlir əldə etmək vasitəsidir. Aktivlərin yaradılmasına və ya əldə edilməsinə və əldə edilməsinə bir müddət öz sərmayələrini sərmayəçi kimi qoyduğu bir fəaliyyət kimi qəbul edilə bilər.

II FƏSİL. BANK SİSTEMİNİN İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN TƏHLİLİ

2.1. Bank sistemi və Azərbaycanın inkişaf tendensiyaları

Bank sistemi Azərbaycanın maliyyə sisteminin ən vacib qurumlarından biri, özünü təşkil edən və özünü tənzimləyən bir sistemdir. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 2-ci maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasının bank sistemi Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankından və kredit təşkilatlarından təşkil olunmuşdur (Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 4 mart 2005-ci il).

Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı dövlətin Mərkəzi Bankıdır və fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, “Mərkəzi Bank haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Mülki Məcəllə və digər qanunvericilik aktları, habelə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr. Azərbaycan Respublikasının kredit təşkilatlarının fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının

Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, digər qanunvericilik aktları, habelə beynəlxalq müqavilələr ilə tənzimlənir. Azərbaycan Respublikasındakı kredit təşkilatları dövlətin, dövlət isə kredit təşkilatlarının öhdəliklərinə görə məsuliyyət daşımır (kredit təşkilatları və dövlətin cavabdeh olduğu hallar istisna olmaqla).

Azərbaycanın müstəqillik baxımından gənc bir ölkə olmasına baxmayaraq, qısa müddətdə çox yüksək iqtisadi inkişaf templərinə nail olmuşdur. Bu nailiyyətlərdə bank sisteminin rolu vurğulanmalıdır. Çünki iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq hər bir ölkənin bank sisteminin rolu iqtisadiyyatın gücündə, hərtərəfli və dinamik inkişafında böyükdür. Azərbaycanın bank sisteminin ilkin inkişafı 19-cu əsrin ikinci yarısında başlamışdır. Lakin Azərbaycan Respublikasının bank sisteminin institusional və qanuni quruluşu 18 oktyabr 1991-ci ildə dövlət müstəqilliyini qazandıqdan sonra başladı. Bank sisteminin hüquqi bazası 1992-ci ildə “Azərbaycan Respublikasının Milli Bankı haqqında” və “Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında” qanunların qəbulu ilə yaradılmışdır. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının bank sisteminin formalaşması və inkişafının birinci mərhələsi bank sektoruna sərbəst giriş ilə müşayiət olunmuşdur. 1970-ci illərdən bəri 30-a yaxın ölkə yerli və sistemli bank böhranlarından əziyyət çəkir. Böhranların səbəblərinin təhlili göstərir ki, bu məsələdə əsas motivasiyaedici amil bank sektoruna əsaslanan qlobal maliyyə sistemidir. Bu böhranlar bəzi mənfi maliyyə, iqtisadi və sosial nəticələri həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatında öz təsirini göstərir (Газанфаров Э.М. 2018: с.163).

Son 20 ildə baş verən bank və maliyyə böhranları xüsusilə təsiredici olmuşdur. Beləliklə, Dünya Bankı və Beynəlxalq Valyuta Fonduna görə 1990-cı illərin sonlarından bəri dünya ölkələrinin yarısından çoxu sistemli bank böhranlarından əziyyət çəkir. Bundan əlavə, Orta Şərqdə, ABŞ-da, Rusiyada, Yunanıstanda və Avropa Birliyinin bəzi ölkələrində baş verən maliyyə və valyuta böhranları, milli sərhədlərin indi ayrı-ayrı ölkələrlə məhdudlaşdığını və bunun qlobal bir anlayışa çevrilə biləcəyini açıq şəkildə göstərdi. Məlumdur ki, böhrana maliyyə sektorunun intensiv artımının qaçılmaz nəticəsi kimi baxmaq olar. Tədqiqatçılara görə: “Fərdi

maliyyə qurumları, şirkətlər və s. eyni zamanda və ya fərqli ölkələrin maliyyə bazarlarında çox sayda investisiya portfelinin yaradılmasına ehtiyac olduqda, məqsəd portfelleri ümumi şəkildə riski xarakterizə edən parametr optimal idi. Bu cür çox portfel modelləri müxtəlif maliyyə bazarlarında müxtəlif yollarla formalaşdırıla bilər” (Nəzəri R.İ. 2012: s.113).

Təcrübə göstərir ki, böhranlar daha çox inkişaf etməkdə olan və keçid iqtisadiyyatı olan ölkələrin iqtisadiyyatlarına təsir göstərir. Pul siyasətinin həyata keçirilmə mərhələləri bu ölkələrin iqtisadiyyatları üçün daha xarakterikdir. Eyni zamanda, kredit vermə həcmi və fond bazarının kapitallaşması sürətlə artır. Oxşar tendensiyalar daha çox postsovet ölkələrinin iqtisadiyyatında müşahidə olunur. Bu ölkələrin əksəriyyətində bank aktivləri və fond bazarının kapitallaşması ölkənin maliyyə aktivlərinin ÜDM nisbətində nisbətən daha sürətli böyüyür. Maliyyə və risk menecmenti, bank rəhbərliyinin ümumi quruluşunun əsas hissələrindən biri olmaqla, bazar iqtisadiyyatı şəraitində bankın fəaliyyətinə və inkişafına güclü təsir göstərir. Öz növbəsində bazar mühitinin vəziyyəti və inkişaf tendensiyaları bankın maliyyə idarəetməsi və risklərin idarə edilməsinin əsas istiqamətlərini müəyyənləşdirir. Buna görə də, milli iqtisadiyyatda kommersiya banklarının maliyyə və risk idarəetmə sisteminin hazırkı mərhələsinin formalaşması və inkişafı problemlərinin təhlili ölkə iqtisadiyyatının və bank sektorunun ümumi problemləri ilə əlaqəli şəkildə aparılmalıdır.

Azərbaycanda dünya bazarında neftin ucuzlaşmasından əvvəlki dövrdə iqtisadi vəziyyət əsas makroiqtisadi və sosial göstəricilərin davamlı artması ilə xarakterizə olunurdu. Dünya bazarında enerji qiymətlərinin enməsi, Azərbaycan da daxil olmaqla bir çox xam neft ixrac edən ölkələrin milli valyutalarının dəyərdən düşməsinə, iqtisadi aktivliyin azalmasına və iqtisadi artım proqnozunda ciddi dəyişikliklərə səbəb oldu. BVF və Dünya Bankına görə dünya enerji qiymətlərinin düşməsindən sonra dünya mal və xidmətlər istehsalı təxminən 20% azaldı. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində dövlətin makroiqtisadi tənzimlənməsinin əsas alətlərindən biri pul siyasətidir. Pul siyasətinin yüngülləşdirilməsinə və iqtisadiyyatda və maliyyə sektorundakı mənfi proseslərin aradan qaldırılmasına yönəlmiş maliyyə

siyasətinin təsiri altında dünya iqtisadiyyatı və postsovet ölkələri, o cümlədən Azərbaycan da vəziyyəti sabitləşdirmək üçün tədbirlər görülür. Dünya bazarında neft qiymətlərinin düşməsi dayandıqdan sonra dünyada iqtisadi vəziyyət müəyyən dərəcədə sabitləşdi və dövlətin apardığı anti-böhran tədbirləri nəticəsində istehsal müəyyən dərəcədə canlandı. İnanırıq ki, hazırda Azərbaycan Respublikasının maliyyə bazarının inkişafı üçün vahid strategiyanın hazırlanması və həyata keçirilməsi zərurəti daha da kəskinləşib. İqtisadiyyatın ən mobil və dəyişkən sahələrindən biri olan bank sistemi tənəzzül və inkişaf dövrləri ilə yanaşı, həm də iqtisadi iqtisadi və siyasi dəyişikliklərə məruz qaldı. Ümumiyyətlə, bank sisteminin inkişafı Azərbaycan iqtisadiyyatında baş verən proseslərə böyük dərəcədə adekvatdır. Eyni zamanda, bank sisteminin fəaliyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilərdəki dəyişikliklərin müsbət dinamikası uzun müddətdir ki, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının və onun real sektorunun inkişafını xarakterizə edən göstəricilərin artım templərini xeyli üstələyib. Beləliklə, 2005-ci ilin fevralından 2014-cü ilə qədər olan dövrdə ÜDM və əsas kapitalla qoyulan investisiyaların həcmi 8 dəfə, əhəlinin gəlirləri təxminən 5 dəfə, artmışdır (Kərimov A. 2017: s.80-88).

2015-ci ildə devalvasiyadan sonra ÜDM və əsas kapitalla qoyulan investisiyaların həcmi 1,1 dəfə azalmışdır. 2015-ci ildən 2019-cu ilə qədər ÜDM və əsas kapitalla qoyulan investisiyaların həcmi 1,5 dəfə artmışdır. 2020-ci ildə isə Azərbaycanda iqtisadi və sosial sahələrinin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitalla 17 028,1 mln. manat vəsait yönəldilib. Bu göstərici 2020-ci il ərzində 8,3% azalıb və ÜDM-in 23,5%-nə bərabər olub.

Cədvəl 3: Azərbaycanın 2014-2019-cu illər ərzində makroiqtisadi göstəriciləri

İl	Ümumi daxili məhsul (ÜDM) (mln.manat)	Qeyri-neft ÜDM (mln.manat)	Əsas kapitalla investisiya (mln.manat)	Əhəlinin nominal gəlirləri (mln.manat)	Nominal orta aylıq əmək haqqı (manat)
2014	59014,1	33038,2	17618,6	39360,7	444,3
2015	54380	34500,9	15957	41738,6	464,4
2016	60425,2	35951,2	14903,4	45395,1	498,6
2017	70337,8	40012,3	15550,8	49162,9	528,2
2018	79797,3	41588,6	17238,2	53688,6	544,1
2019	81681	44471,8	17184,3	57035	634,8

Mənbə: <https://www.cbar.az/page-41/macroeconomic-indicators> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Azərbaycan bank sisteminin ciddi problemlərindən biri də yüksək səviyyədə risk və bank kapitalının adekvatlığının aşağı səviyyədə olmasıdır. Mərkəzi Bank həm fərdi kredit təşkilatları səviyyəsində, həm də bütövlükdə bank sistemi səviyyəsində mövcud problemlərə, xüsusən də getdikcə daha da mürəkkəbləşən risklərin idarə edilməsi problemlərinə həmişə böyük diqqət yetirir. 2014-cü ildən bəri bank sektorunda özəl kapital adekvatlığında kəskin azalma müşahidə olunur. Bazar riskinin mənfi dinamikası da diqqət çəkir. Beləliklə, ümumi kapitalla nisbəti 2013-2017-ci illərdə 5% -dən 45% -ə yüksəlmişdir. Bundan əlavə, valyuta riski üstünlük mövqeyini itirir və faiz dərəcəsi və kredit riski səviyyəsindən geri qalır. Bu risklər bazar riski kontekstində artmağa davam edir. Azərbaycanın bank sisteminin digər bir problemi, bank işi, bank nəzarəti və tənzimlənməsi sahəsindəki mükəmməl qanunvericilik bazasının olmamasıdır. Bizim dövrümüzdə ölkənin bank sisteminin problemlərini müəyyənləşdirmək üçün bir vasitə kimi nəzarət orqanının rolu artmaqdadır. Beləliklə, dövlət bank tənzimləyicisinin nəzarət funksiyasının səmərəliliyi bankların, bank sektorunun və bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatının sabitliyinin təmin edilməsində mühüm amildir.

Əvvəla, Azərbaycanın bank sektorunda bank menecmentinin keyfiyyəti problemi bu gün çox aktualdır. Ölkənin bank sisteminin dinamik inkişafı bank işinin beynəlxalq tələblərinə cavab verən korporativ idarəetmə sisteminin formalaşmasını zəruri edir. Hazırda bank menecmentinin səmərəliliyinin artırılması, bankın maliyyə vəziyyəti barədə məlumatların şəffaflığının artırılması, habelə bank fəaliyyətinə nəzarət edən dövlət orqanları tərəfindən banklarda idarəetmə keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi metodologiyasının təkmilləşdirilməsinə davam etmək lazımdır. Bank inkişafındakı daxili maneələr arasında bir çox banklarda zəif idarəetmə, onların şübhəli müştəri xidmətləri və zərərli iş təcrübələri, zəif iş planlaması, təsirsiz risklərin idarə edilməsi və daxili nəzarət və ayrı-ayrı bankların olmaması yer alır (Kərimov A. 2017: s.80-88).

Beləliklə, bankçılıqda yuxarıda göstərilən problemlərin əksəriyyəti banklarda səmərəsiz maliyyə və risklərin idarə edilməsi ilə əlaqələndirilir. Bu problemlər ölkə banklarının maliyyə sabitliyinin azalmasına və kredit və bank qurumlarının idarəedilməsindəki ciddi çatışmazlıqlara səbəb olur. Banklarda maliyyə menecmenti və risk menecmentinin keyfiyyətinin artırılması zərurəti ilk növbədə ölkə banklarının beynəlxalq bank standartlarına keçməsi və rəsmi nəzarət prinsiplərindən daha səmərəli və əhatəli, yəni yüksək keyfiyyətli diaqnostika metodlarına keçməsi ilə əlaqədardır. Bank nəzarətinin bu cür nəzarət prinsiplərinə keçməsi bankın inkişafını əks etdirən dörd əsas parametr qrupunu təmin etməlidir:

- Bankın fəaliyyətinin biznes perspektivlərinin qiymətləndirilməsi;
- bankın maliyyə sabitliyinin qiymətləndirilməsi;
- risk idarəetməsi, daxili nəzarət və idarəetmə prosedurlarının qiymətləndirilməsi;
- bankda korporativ idarəetmə və idarəetmə keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi.

2019-cu ildə bank qətnamə tədbirlərinin genişləndirilməsinə və problemlə kreditlər üçün təzminat verilməsinə baxmayaraq, bank sektoru üçün bir sıra əhəmiyyətli problemlər praktik olaraq 2019-cu ildən 2020-ci ilə keçdi. Problemlə kreditlərin kredit portfelindəki payı hələ də yüksək olaraq qalır. 2019-cu ildə bu istiqamətdə cüzi bir azalma olsa da, Mərkəzi Banka görə, problemlə kreditlərin ümumi kredit portfelindəki payı ikirəqəmli olaraq qalır.

2020-ci ildə bank sektorunu gücləndirmək üçün köklü addımlar atıldı, maliyyə sabitliyini itirmiş 4 bank sistemdən çıxarıldı. Əhalinin əmanətləri əsasən dörd bankda təmin edildi və 615 milyon manat məbləğində əmanət 24 mindən çox əmanətçiyə qaytarıldı. 2020-ci ildə ölkənin ən böyük bankı olan Azərbaycan Beynəlxalq Bankının aktivlərinin həcmi və bazar payı azalmağa davam etdi. Hesabat ilində bankın aktivləri 4,3% və ya 374,8 milyon manat azalmış, bankın payı 31,1% -dən 28,5% -ə düşmüşdür. Ölkənin ikinci ən böyük bankı olan Paşa Bank, aktivlərini 22% artırmağı və bazar payını 12,7% -dən 14,8% -ə qədər artırmağı bacardı. Aktivlər baxımından növbəti yerləri tutan Kapital Bank (6,5%-dən 6,6% -ə) və Xalq

Bank (6,5% -dən 6,6% -ə) bazar paylarını artırmaq üçün müəyyən addımlar atmışdır (Cədvəl 4).

Cədvəl 4: 2020-ci ildə Azərbaycanın 10 ən böyük bankının aktivlərinin dəyişməsi

№	Banklar	Aktivlər (mln.manat)		Dəyişmə	
		2019	2020	+artma	-azalma
1	Azərbaycan Beynəlxalq Bankı ASC	9223,4	8962,7		260,7
2	Paşa Bank ASC	4767,5	5513,0	748,5	
3	Kapital Bank ASC	4143,3	5227,5	1084,2	
4	Xalq Bank ASC	2458,5	2353,1		105,4
5	Bank Respublika ASC	1413,0	1035,0		378
6	Azərbaycan Sənaye Bankı ASC	985,2	911,5		73,7
7	AccessBank QSC	897,9	855,9		42
8	Rabitəbank ASC	740,0	830,9	90,9	
9	Unibank KB ASC	833,7	815,8		17,9
10	Premium Bank ASC	642,5	653,3	10,8	

Mənbə: <https://aba.az/banklar/renkinql%c9%99r/> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Mərkəzi Bankın İdarə Heyətinin 28 aprel 2020-ci il qərarı ilə bu tarixdən etibarən Atabank ASC və Amrakh Bank ASC-nin lisenziyaları ləğv edilmişdir. Bu bankların maliyyə vəziyyətinin pisləşməsi çoxdan başlamışdı, xüsusən də Atabank ASC uzun müddətdir depozitlərin qaytarılması ilə bağlı öhdəliklərini yerinə yetirə bilmirdi. Atabank ASC və Amrakh Bank ASC-nin lisenziyaları, cəmi kapitalın banklar üçün müəyyən edilmiş minimum məbləğdən az olması və eyni zamanda cari fəaliyyət göstərməməsi səbəbindən Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti tərəfindən 2020-ci il 28 aprel tarixindən etibarən hər iki bank iflas etməsi səbəbiylə mühakimə olundu.

Cədvəl 5: Maliyyə bazarlarının iştirakçılar haqqında ümumi məlumat (2018-2020-ci illər)

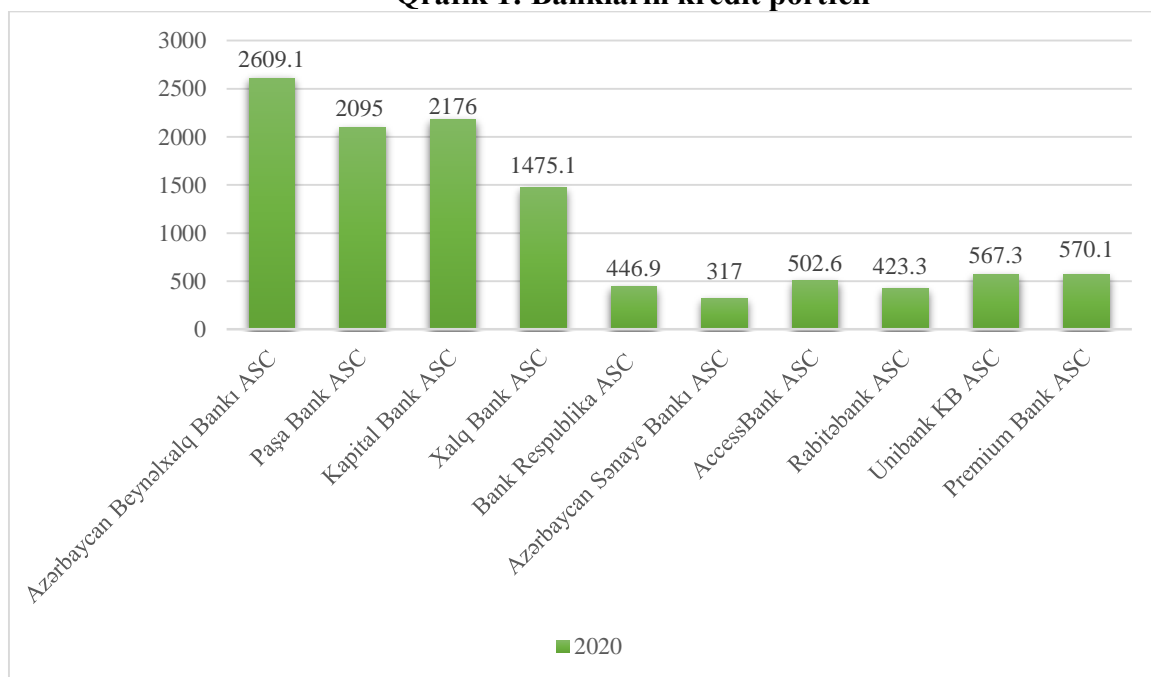
	2018	2019	2020
Bankların sayı	30	30	26
Dövlət bankları	2	2	2
Özəl banklar	28	28	24
Xarici kapitallı banklar	15	14	12
nizamnamə kapitalının 50%-dən 100% -ə qədərini təşkil edən	8	7	7
xarici bankların yerli filialları	2	2	2
nizamnamə kapitalının 50%-dən az olan hissəsini təşkil edən	7	7	5
İlin əvvəlindən lisenziya alan bankların sayı	0	0	0
İlin əvvəlindən lisenziyası ləğv edilmiş bankların sayı	0	0	0
Bankların filiallarının sayı	508	509	455

Bankların şöbələrinin sayı	130	133	109
Bankların ATM-lərin sayı	2502	2647	2715
Bank işçilərinin sayı	17415	19460	18706

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Statistik Bülleten, 2020: s.57 məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Bağlanmış banklar xaricində bank sektorunda ipoteka krediti 11,9 %, biznes krediti 1 % artmış və istehlak krediti 11 ayda 4,5 % azalmışdır. 2020-ci ilin əvvəlindən bəri bankların sənayeyə verdiyi kreditlər 43,3 % artmış və biznes portfelindəki payı 18,4 %-dən 26,1 %-ə yüksəlmişdir. Bundan əlavə, yüksək sürət effekti verən inşaat kreditləşməsi bu ilin ilk 11 ayında 9,1 % artmış və portfeldəki payı 11,9 %-a çatmışdır. Bağlanmış banklar istisna olmaqla, fəaliyyət göstərən bankların əsas mənbələrindən əhalinin bank əmanətləri ilin əvvəlindən bəri dəyişməz qalaraq 7.8 milyard manat təşkil etmişdir. İl ərzində bankların portfelindəki problemlə kreditlərin payı təkrəqəmli olub və noyabr ayının sonunda 6% təşkil edib.

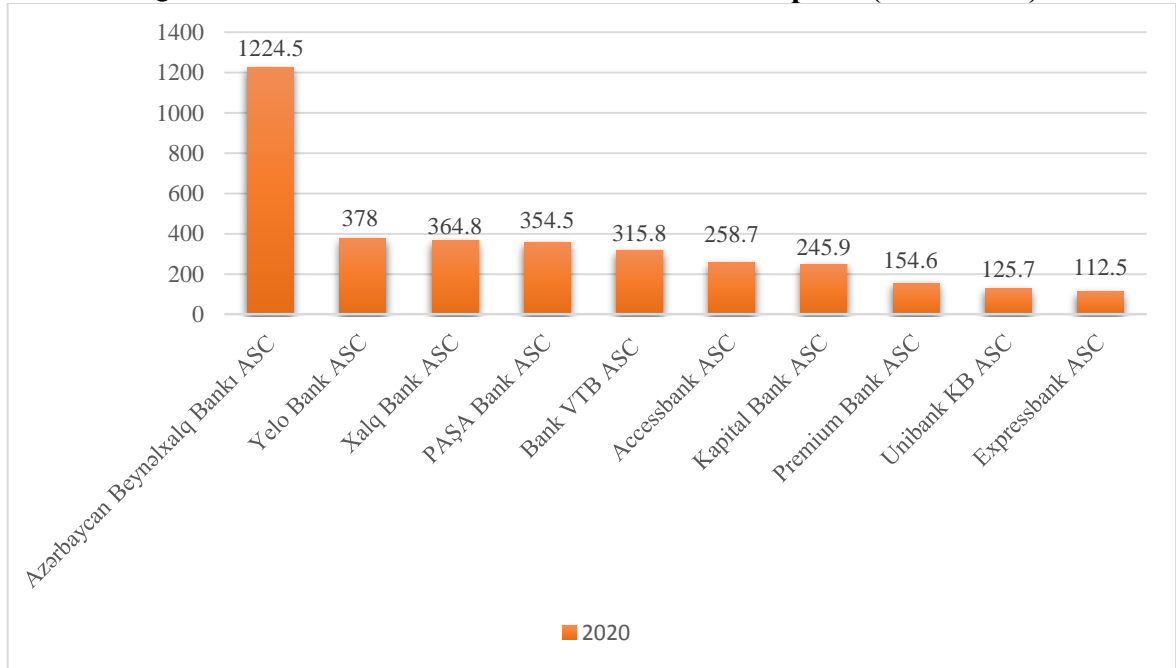
Qrafik 1: Bankların kredit portfeli

Mənbə: <https://aba.az/banklar/renkinql%c9%99r/> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

2020-ci ilin ilk 11 ayında banklar nizamnamə kapitalını 116,7 milyon manat artırmışdır. Bank sektorunun likvid aktivləri 9 milyard manat təşkil edir və bank sisteminin ani likvidlik nisbəti 59 faizdir ki, bu da normadan iki dəfə çoxdur.

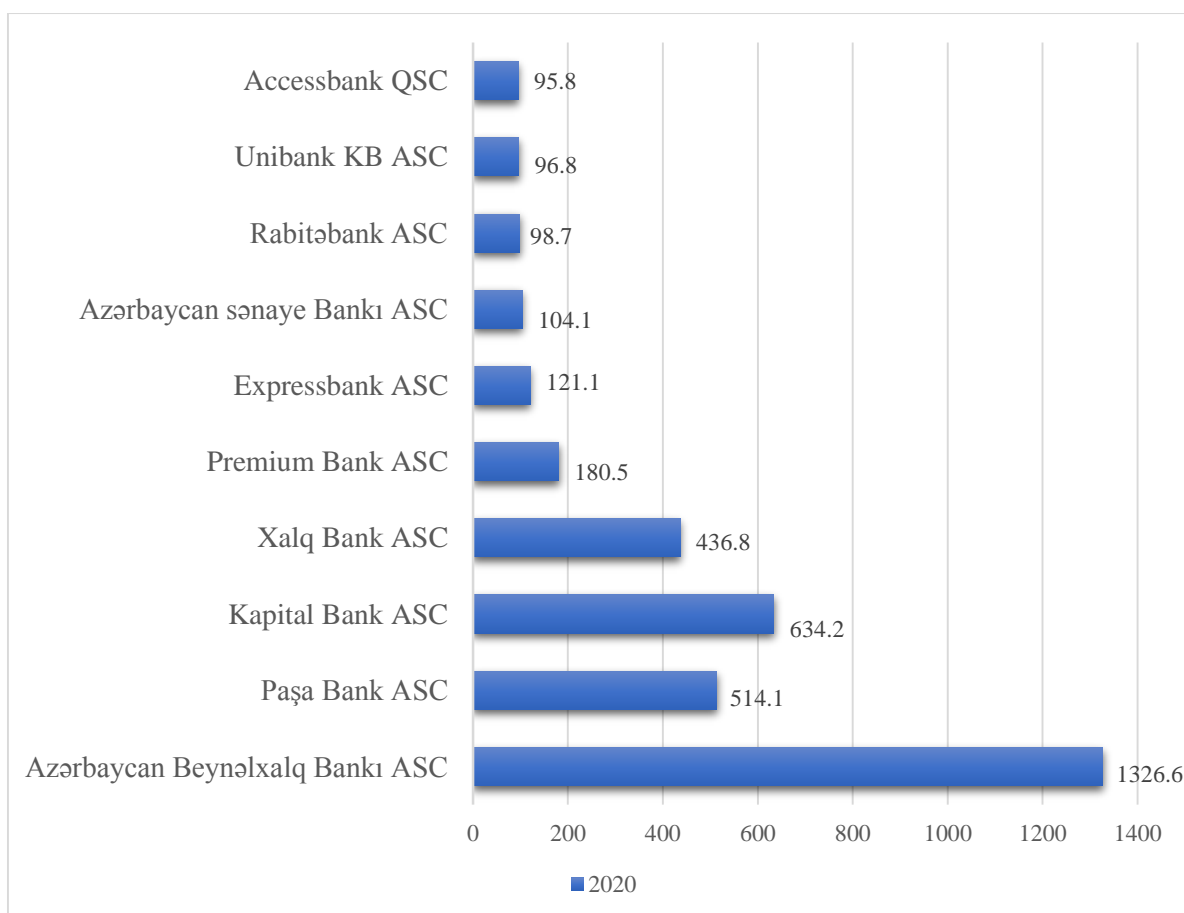
Qrafik 2: 2020-ci ildə bankların Nizamnamə kapitalı (mln.manat)

Mənbə: <https://aba.az/banklar/renkinql%c9%99r/> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Şərtlərin qeyri-müəyyənliyinə və iqtisadiyyatdakı tənəzzülə baxmayaraq, sığorta sektorunda ilin əvvəlindən başlayan artım davam edir. Ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 11 ay ərzində sığorta haqları 9% artmışdır. Sığorta haqları könüllü həyat sığortası üzrə 14%, icbari sığorta üzrə 4% artmışdır. Sığorta sektorunun aktivlərində ciddi bir azalma olmamışdır. Dövr ərzində mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq həyata keçirilmiş nəzarət tədbirləri nəticəsində cəmi kapitalı məqbul səviyyədə olmayan üç sığorta şirkəti sektordan kənarlaşdırılmışdır.

Qrafik 3: Bankların Balans Kapitalının dinamikası

Mənbə: <https://aba.az/banklar/renkinql%c9%99r/> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

2020-ci il 11 ay üzrə ərzində korporativ qiymətli kağızların təkrar bazarında ticarətin həcmi 1,7 dəfə, repo bazarında isə ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə artmışdır. 2019-cu ilin birinci rübündə Azərbaycan banklarının qiymətli kağızlara investisiyaları 4,32 milyard manata çatıb. Sonradan bu vəsait 2020-ci ilin əvvəlində 3.26 milyard manata, birinci rübün sonunda 2.9 milyard manata düşdü. Kredit bazarındakı son daralma bankları yenidən istiqraz və istiqrazlara investisiya yatırmağa məcbur etdi. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət qiymətli kağızlarının həcmnin artması ilə qiymətli kağızlara qoyulan vəsaitin həcmi arta bilər. Beləliklə, AMB notlarına tələb müntəzəm auksionlardakı tələbi 2-3 dəfə üstələyir.

Cədvəl 6: Azərbaycan banklarının 2020-ci il üzrə qiymətli kağız portfelinə görə renkinqi (ilk 10-luq)

№	Banklar	Qiymətli kağızlar (min.manatla)
1	Paşa Bank	1452,7
2	Azərbaycan Beynəlxalq Bankı	1214,8
3	Kapital Bank	635,5

4	Xalq Bank	154,7
5	Rabitəbank	95,1
6	Bank Respublika	74,1
7	Unibank	39,8
8	Accessbank	38,3
9	Expressbank	35,7
10	Yapı Kredi Bank Azərbaycan	35,5

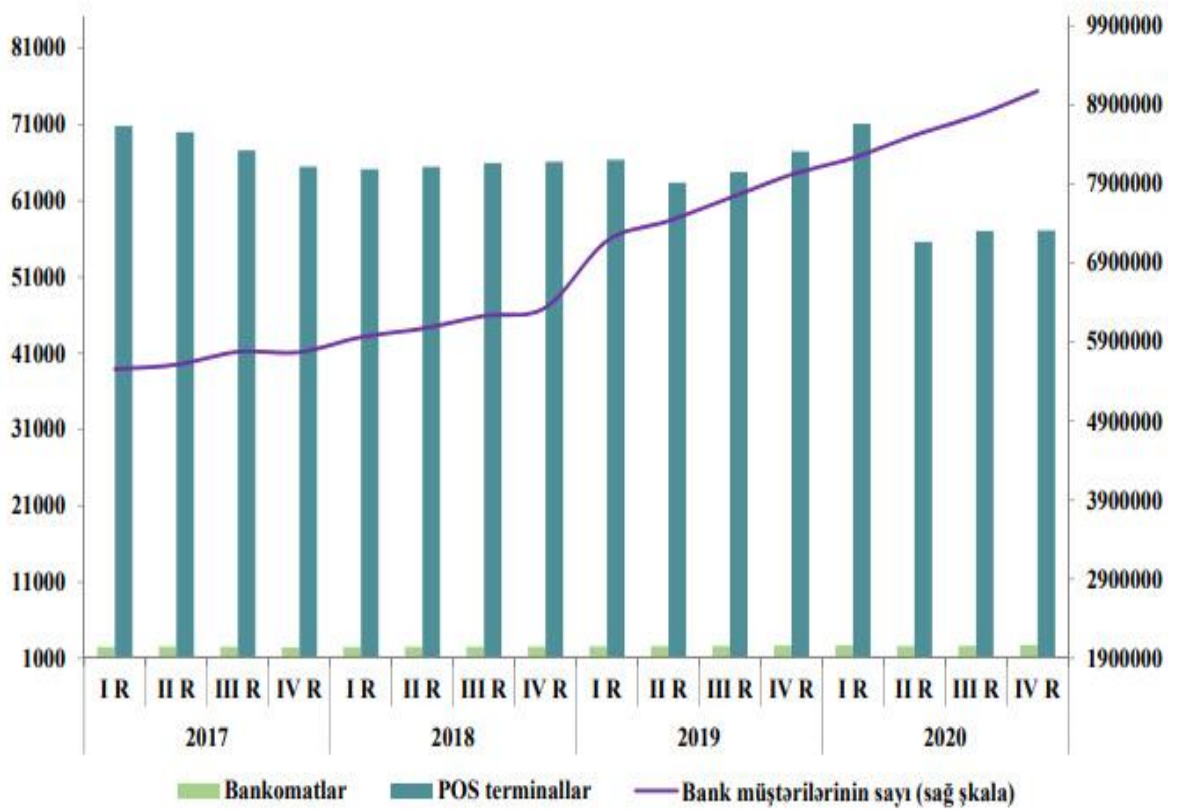
Mənbə: <https://aba.az/banklar/renkinql%e9%99r/> məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-ci il mart ayında imzaladığı müvafiq sərəncama və Nazirlər Kabineti tərəfindən təsdiqlənən böhran əleyhinə plana əsasən, Mərkəzi Bank pandemiya təsirlənən əhali, biznes və maliyyə sektoru üçün bir sıra tənzimləyici üstünlükləri təsdiqlədi. Bu qərarların icrası çərçivəsində keçən il banklar 50 min borcalana 1,2 milyard manat kreditini yenidən qurdu. Yenidən qurulmuş məbləğin 87% -i biznes kreditləri, 9% -i istehlak kreditləri və 4% -i ipoteka kreditləri təşkil etmişdir. Banklar sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərə nağdsız ödənişlərdə 50%-ə qədər endirim təqdim edirlər. İşsiz kimi qeydiyyatda olan 600 min vətəndaşa birdəfəlik ödəmə təmin etmək üçün bank hesabları və ödəmə kartları ən qısa müddətdə verilmişdir.

Pandemiya bank sektorunu, əhalini və işi rəqəmsallaşdırmağın vacibliyini bir daha sübut etdi. Ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 11 ay ərzində ölkə daxilində ödəmə kartlarından istifadə ilə nağdsız əməliyyatların həcmi müvafiq olaraq 34%, təmassız ödənişlər 5.2 dəfə, İnternet bankçılıq və mobil bankçılıqdan 65% və 90% artmışdır.

2020-ci ildə banklar Azərbaycanda bankomat sayını 2,7% artırmış və POS terminal sayını 15,3% azaltmışdır.

Qrafik 4: Ölkədə bankomat və POS terminallar (2017-2020)

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Statistik Bülleten, 2020: s.70 məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

2020-ci ilin əvvəlində koronavirus (COVID-19) infeksiyasının yayılması müxtəlif ölkələrdə sağlamlıq riskləri yaratdı, dünyanın iqtisadi və siyasi həyatında əhəmiyyətli dəyişikliklərə səbəb oldu və iqtisadiyyatın bütün sahələrini təsir etdi. Turizm sektorundakı çətin vəziyyət, neft qiymətlərinin düşməsi, istehsal və istehlakın azalması dünya iqtisadiyyatını tamamilə fərqli bir vəziyyətə salıb. Əlbətdə ki, bu amillər iqtisadiyyatın qan damarı olan bank sektorunu təsirsiz ötürməz. Koronavirus infeksiyasının bank sektoru üzrə mümkün mənfi nəticələrinə nəzər salaq:

- sahibkarın çətinlikləri bank sektorundakı kreditlərin qaytarılmasında müəyyən gecikmələrə səbəb ola bilər ki, bu da müvəqqəti də olsa vaxtı keçmiş ödənişlərin həcmi artırır. Bu dövrdə banklar həssas vaxtlarda sahibkarlarla qarşılıqlı müzakirələr aparmalı və mümkün qarşılıqlı kompromislərə getməlidirlər.

- Bankların ağır iş yükü götürməyə hazırlaşdıqları bir sıra sektorlarda dayanma, bank sektorunda işçi başına düşən iş yükünü azalda bilər və bu da işçi başına düşən

səmərəliliyi azaldaraq əməliyyat xərclərini artırma bilər (<https://vergiler.az/news/economy/7879.html>).

Koronavirus infeksiyası nə qədər davam edəcək, bu dövrdə iqtisadiyyatın necə dəyişəcəyi və s. bu məsələlərdə fərqli proqnozlar mövcuddur. Ancaq hər şey proqnozlaşdırıla bilməz və cəmiyyəti qorumaq və inkişaf etdirmək üçün hər kəs mümkün olan hər şeyi etməli və hadisələrin gedişatına uyğun olaraq öz imkanlarını səfərbər etməlidir. Düşünürəm ki, hazırkı vəziyyətdə dünya gücləri tərəfindən atılan addımlar və ölkə daxilində görülən tədbirlər tezliklə bütün çətinlikləri aradan qaldıracaq və minimal itkilərlə post-koronavirus dövrünə başlayacaq. Qarşıdakı dövr yeni fürsətlər vəd edən, daha çox yeni texnologiyalara əsaslanan yeni nəslin tələblərinə uyğunlaşmağa sövq edən bir dövr olacaqdır.

2.2. İqtisadiyyatın real sektorunda Azərbaycan bank sisteminin investisiya fəaliyyətinin müasir vəziyyəti

Azərbaycan Respublikası müasir bazar münasibətlərinə əsaslanan müstəqil milli iqtisadiyyatın yaradılması və dünya iqtisadi sistemində səmərəli inteqrasiyası üçün əsaslı və çoxşaxəli islahatlar aparır. İslahatların əsas istiqamətlərindən biri ölkədə iqtisadi inkişaf üçün zəruri olan bank və maliyyə sektorunun müasir tələblərə uyğun təşkili və inkişafı ilə əlaqədardır. Bu baxımdan, son on ildə ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafı, bölgələr arasındakı balanssızlığın azaldılması və iqtisadi şaxələndirilmənin artması iqtisadi siyasətin əsas hədəflərində bu islahatların miqyasının genişləndirilməsinə yönəldilmişdir. Bu hədəflərin həyata keçirilməsi ölkədə maliyyə və bank sektorunun inkişafı, investisiyaların həcmi və strukturunun yaxşılaşdırılması ilə sıx bağlıdır.

Azərbaycanda investisiya fəallığı səviyyəsi iqtisadiyyatın strukturunun optimallaşdırılmasında, iqtisadi artımı müəyyənləşdirən istehsalın texniki və iqtisadi səviyyəsinin yüksəldilməsində əsas amillərdən biridir. Son on ildə ölkədə investisiya fəallığının artması əsasən bir sıra obyektiv amillərlə əlaqəli olan neft hasilatı ilə əlaqələndirilir. Beləliklə, məhdud daxili maliyyə mənbələri ölkəyə investisiya qoyuluşu üçün çox cəlbədar sahələrə xarici investisiyaların cəlb edilməsini

məqsədəuyğun etmişdir. Lakin bu sahədəki vəziyyət tədricən dəyişir. Bu sahələrə xarici investisiyaların cəlb edilməsi və nəticədə neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsi ölkədəki istehlakı və investisiyaları və ümumilikdə iqtisadi aktivliyi artırmaq üçün lazım olan gəlirlərin alınmasına gətirib çıxarır. Azərbaycanda investisiya fəallığının artırılması və bu fonda bank sektorunun fəaliyyətinin genişləndirilməsi qəbul edilmiş proqram və konsepsiyaların həyata keçirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ümumiyyətlə investisiya, gəlir (mənfəət) və ya sosial faydalar, habelə maddi və intellektual qaynaqlar əldə etmək üçün sahibkarlıq və digər fəaliyyət obyektlərinə qoyulan maliyyə mənbələridir.

Bu fondlara və mənbələrə aşağıdakılar daxildir (İnvestisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 yanvar 1995-ci il):

- Nağd pul, məqsədli bank depozitləri, kreditlər, səhmlər və digər qiymətli kağızlar;
- Daşınar və daşınmaz əmlak (binalar, tikililər, avadanlıqlar və digər maddi ehtiyatlar);
- Lazımı qaydada rəsmiləşdirilmiş elmi və eksperimental və digər intellektual mənbələr;
- Müəyyən bir istehsal növünü təşkil etmək üçün tələb olunan, lakin patentləşdirilməmiş, texniki sənədlər, bacarıq və istehsal təcrübəsi şəklində tərtib edilmiş (non hau) texniki, texnoloji, ticarət və digər biliklərin məcmusu;
- Torpaq, su və digər mənbələrdən, binalardan, tikililərdən, avadanlıqdan istifadə hüquqları, habelə müəllif hüquqları və digər mülkiyyət hüquqları;
- Digər sərvətlər.

Azərbaycanda bankçılığın inkişafı beynəlxalq bank standartları və tələblərindən təcrid olunaraq, beynəlxalq maliyyə təşkilatları ilə qarşılıqlı əlaqələr olmadan, bu sahədə mövcud dünya təcrübəsindən yaradıcı istifadə edilmədən həyata keçirilə bilməz. Bu da daxili sistemin xarici banklarla qarşılıqlı əlaqəsini təmin etmək üçün lazımdır, çünki qloballaşma prosesləri öz sərhədləri daxilində dünya

birliyinə açıq olan liberal bazar iqtisadiyyatı quran bütün ölkələri öz orbitlərinə cəlb edir (Садыгов Э.М. 2013: с.230).

Azərbaycanda maliyyə sektorunda islahatlar uzun müddətdir davam edirdi, amma bu gün bank sisteminin inkişafında keyfiyyət nəticələri açıq şəkildə nəzərə çarpır. Azərbaycanın bank sisteminin maliyyə etibarlılığının artırılması lehinə əlavə bir arqument olaraq, əhalinin yerli banklara olan inamının artmasını nəzərdən keçirmək olar ki, bu da özəl depozitlər həcminin müsbət dinamikası ilə aydın şəkildə sübut olunur. İqtisadiyyata borc verilməsində də yeni meyllərə rast gəlmək olar. Son illərdə banklar əsasən kiçik layihələrə və yalnız sürətli geri ödəmə və aşağı riskli sahələrə investisiya qoymağı üstün tuturlar. Son bir ildə qısamüddətli kreditlərin artım tempi uzunmüddətli investisiyaların artması fonunda yavaşlamışdır.

İnvestisiya və kapital qoyuluşu anlayışları arasında bir fərq olduğu aydındır. Ancaq aralarında bir əlaqə də var. Əsas kapital qoyuluşları istehsal və qeyri-istehsal sahələrində əsas fondların geniş miqyasda bərpası və yeni əsas fondların yaradılması, istehsalın genişləndirilməsi, yenidən qurulması və texniki təchizatı üçün ayrılan vəsaitin həcmidir. Müasir bankçılığın tətbiqi investisiyaların həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. İnvestisiya bir sıra xüsusiyyətləri ilə səciyyələnən mürəkkəb mübahisəli iqtisadi kateqoriyadır. İnvestisiyanın növləri və formaları müxtəlifdir və iqtisadiyyatın vəziyyətinin xüsusiyyətləri və sənaye münasibətlərinin inkişaf səviyyəsi nəzərə alınmaqla dəyişdirilə bilər.

Milli iqtisadiyyatı stimullaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün investisiya axınlarının artmasını təmin etmək lazımdır və bu da öz növbəsində dövlət tərəfindən effektiv investisiya siyasətinin hazırlanmasını və həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Dövlət investisiya siyasəti, müsbət investisiya imicinin, əlverişli investisiya mühitinin və ölkənin ümumi iqtisadi artımının təmin edilməsinə yönəlmiş iqtisadi siyasətin bir hissəsidir. İnvestisiya cəlbediciliyi, rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsi, iqtisadi sabitlik və təhlükəsizlik, ölkə əhalisinin sosial və iqtisadi həyat səviyyəsi onun effektiv həyata keçirilməsindən asılıdır. Azərbaycanın dövlət investisiya siyasətinin yeni istiqamətlərinin formalaşdırılmasına ehtiyac burada iqtisadi artıma yönəlmiş iqtisadi və sosial islahatların həyata keçirilməsi, investisiya mühitində

uyğun mexanizmlərin yaradılması, davamlı inkişaf strategiyasının konseptual əsaslarının həyata keçirilməsi üçün şərait yaradılması və inteqrasiya proseslərinin təmin olunması ilə əlaqədardır. Bu vəzifələrin həlli Azərbaycanda dövlət idarəetmə mexanizmlərinin müasir inkişafı kontekstində xüsusi aktualıq kəsb edir (Алиев Д.Я. 2018: с.46-50).

Hər hansı bir iqtisadi sistemin davamlı inkişafı üçün vacib şərt, cəlb edilmiş resurslardan və yığılmış iqtisadi potensialdan səmərəli istifadə yolu ilə əldə olunan yüksək investisiya fəaliyyətidir. Azərbaycan iqtisadiyyatının hazırkı inkişaf mərhələsində, ölkənin qlobal iqtisadi məkana inteqrasiya dərəcəsi nəzərə alınmaqla, kapital axınlarında qlobal tendensiyalar və onların tənzimlənməsi kontekstində nəzərə alınan dövlət investisiya siyasəti məsələlərinə diqqət edilir. Bazar şəraitində investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi üzrə dünya təcrübəsinə tarixi ekskursiya göstərir ki, bu sahədə dövlət siyasəti makroiqtisadi sabitlik dövründə investora dolaylı təsir metodlarına, böhran dövründə isə dövlət idarəetmə mexanizmlərinin tətbiqi metodlarına üstünlük verir. Dövlət investisiya siyasəti konsepsiyasının hazırkı inkişaf mərhələsi institusional əsasların sisteməlik şəkildə möhkəmləndirilməsini və inkişaf etdirilməsini, iqtisadiyyata kapital axınını stimullaşdıran investisiya fəaliyyətləri üçün sabit və şəffaf qaydalar müəyyənəşdirərək investisiyaların cəlb edilməsinin yeni forma və metodlarının axtarılmasını və sahibkarlıq təşəbbüsünün inkişafını təmin edir.

Dövlətin investisiya siyasəti, ölkə iqtisadiyyatına və onun ayrı-ayrı sahələrinə investisiyaların tələb olunan səviyyəsini və quruluşunu təmin etmək, təkrar istehsalın bütün əsas əhəlinin, sahibkarların və dövlətin investisiya fəaliyyətini artırmaq üçün qarşılıqlı əlaqəli məqsəd və tədbirlərin məcmusudur. Dövlət investisiya siyasəti həlledicidir, çünki investisiya sahəsində sivil oyun qaydaları yaradır və idarəetmənin bütün səviyyələrində investisiya fəaliyyətinin intensivləşməsinə kömək edir. İqtisadi artımın sürətləndirilməsinə, yeni iş yerlərinin açılmasına, yeni texnika və texnologiyanın tətbiqi ilə maddi istehsal və xidmət sahələrində struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsinə yönəldilmişdir. Bir sözlə dövlət investisiya siyasəti milli iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı üçün

möhkəm təməl rolunu oynayır. Bu mərhələdə Azərbaycan Respublikasında investisiya fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə dövlət siyasəti fəal şəkildə həyata keçirilir.

Bank sistemi Azərbaycanın maliyyə sisteminin vacib elementidir. Bu gün banklar aktivləri və kapitalı, regional əhatə dairəsi baxımından digər maliyyə vasitəçilərindən dəfələrlə üstündür. Hal-hazırda ölkədə bazar prinsiplərinə əsaslanan inkişaf etmiş iki pilləli bank sistemi mövcuddur (birinci səviyyədə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, ikinci səviyyədə kommərsiya bankları və bank olmayan kredit təşkilatları).

Bazar iqtisadiyyatına keçidlə əlaqədar Azərbaycan Respublikası müstəqillik qazandıqdan sonra iqtisadiyyatın bütün sahələrində olduğu kimi bank sistemində də liberal islahatlar başladı. İslahatların ilk mərhələsində dövlət banklarının yenidən qurulması və canlandırılması üçün tədbirlər görüldü və özəl bank sisteminin institusional formalaşması təmin edildi. Bu mərhələdə aşağı kapital tələbləri quruldu, sistemə giriş üçün son dərəcə liberal şərtlər və bank fəaliyyətini tənzimləmək üçün yumşaq tənzimləmə vasitələri tətbiq edildi. Bu proseslər nəticəsində bank sistemi institusional olaraq genişlənməyə və özəl bankların sayı artmağa başladı. 1996-cı ildən bəri minimum kapital tələbinin tədricən artması kiçik bankların birləşməsinə və bağlanmasına səbəb oldu. Bank islahatlarının növbəti mərhələsində 2000-ci ildən bəri özəl bankların intensiv reabilitasiyası bank sisteminin sabitliyinin möhkəmləndirilməsi və maliyyə vasitəçiliyi funksiyasının təkmilləşdirilməsi üçün vacib şərtlər yaratdı.

Mərkəzi Bank tərəfindən özəl banklar üçün minimum kapital tələblərinin ardıcıl artırılması və konsolidasiya prosesinin asanlaşdırılması özəl bank sisteminin kapital bazasını gücləndirdi və bank sisteminin böyüməsini təmin etdi. 2002-ci ildə bank sisteminin yenidən qurulmasının vacib bir mərhələsi başladı. Uğurlu neft strategiyasının məntiqi nəticəsi olaraq ölkəyə böyük neft gəlirlərinin daxil olması və bankların maliyyə mənbələrini strateji hədəflərə effektiv şəkildə yönəltmək istəyi nəzərə alınaraq 2002-2005-ci illər üçün yeni inkişaf strategiyası hazırlanmışdır. Strategiyanın əsas məqsədi neft gəlirlərini qeyri-neft sektoruna səmərəli və

təhlükəsiz şəkildə çevirmək, əhali və bölgələr üçün bank xidmətlərinə çıxış imkanlarını genişləndirmək və yoxsulluğun azaldılması, bank sisteminin sabitliyi və etibarlılığının artırılması, bank bazarında azad və sağlam rəqabət üçün maliyyə vasitəçiliyinin inkişafıdır. Qarşıya qoyulmuş strateji hədəflərə çatmaq üçün bank işi ilə bağlı qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsi və beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması, bank sisteminin etibarlılığı və sabitliyinin artırılması, bank xidmətlərinə çıxışın genişləndirilməsi, şəffaflığın artırılması və bazar intizamının gücləndirilməsi kimi konkret tapşırıqlar qoyulmuş və həyata keçirilmişdir.

Bank sisteminin bütün sahələrində aparılan köklü islahatlar və institusional inkişaf nəticəsində bu sektor dərin kəmiyyət və keyfiyyət dəyişikliklərinə məruz qalmışdır. İslahatların ən tez-tez nəticəsi maliyyə sabitliyi parametrləri, risklərin idarə edilməsi təcrübələri və bir sıra xidmətlər baxımından beynəlxalq standartlara tam uyğun gələn bir bank sisteminin formalaşmasıdır.

Son illərdə Azərbaycan bankları, risklərə məruz qalmalarını azaltmaqla da əhəmiyyətli irəliləyişlər əldə etdilər. Buna baxmayaraq, hazırda iqtisadiyyatın payının təxminən 22% (kredit qoyuluşlarının ÜDM-ə nisbəti) olduğunu nəzərə alaraq, Azərbaycan iqtisadiyyatı bankların daha fəal iştirakına ehtiyac duyur. Bank sistemi bir çox formalaşma problemini aşaraq keyfiyyət islahatı mərhələsinə qədəm qoydu. Əsas təlimatlar kapitallaşma, rəqabət və təsirsiz bank sayının azalmasıdır. İqtisadi problemlər bank sektoruna inteqrasiya olunur və inflyasiya nəzarəti Mərkəzi Bankın yenidən maliyyələşdirmə nisbətində dəfələrlə artım göstərir. İqtisadiyyat milli valyutanın nominalına uyğunlaşmışdır.

Azərbaycanda bank kreditləri və əsas kapital qoyuluşları 2020-ci ilin yanvar-mart dövründə illik 3,8% azalaraq 130,9 milyon manata düşmüşdür. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2020-ci ildə 2019-cu ilə nisbətdə bank kreditlərinin ümumi kapital qoyuluşlarında payı 5% -dən 4,5% -ə enmişdir (Cədvəl 7).

Cədvəl 7: İqtisadiyyata kredit qoyuluşu (2014-2019), mln.manat

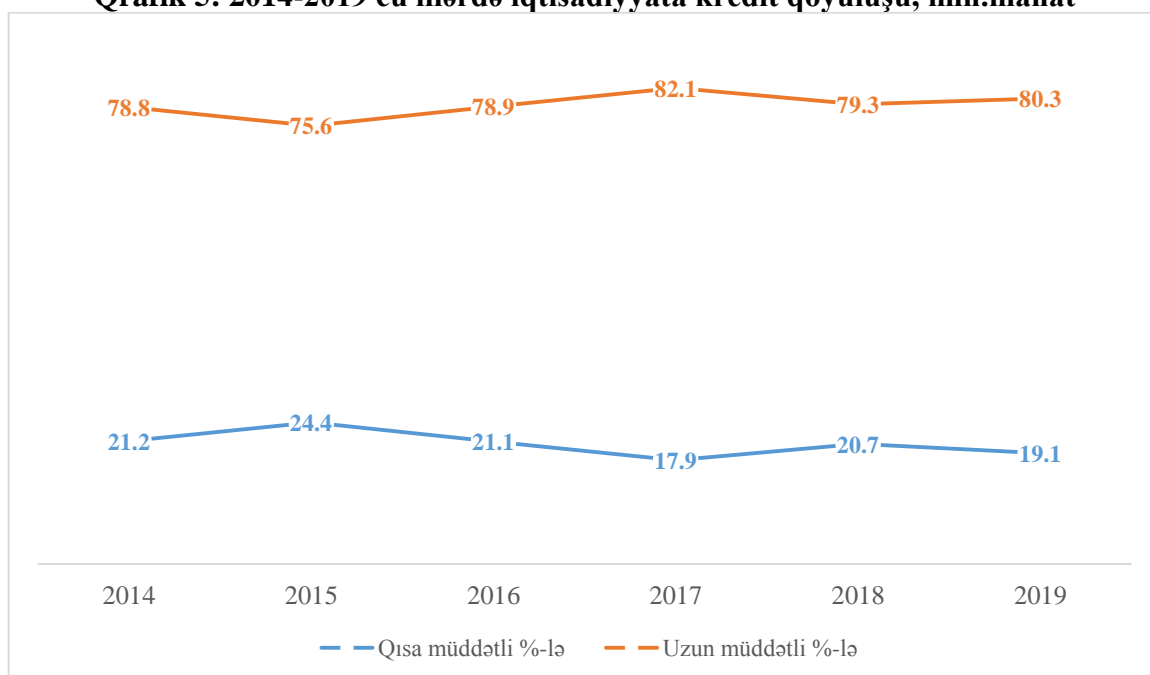
	2014	2015	2016	2017	2018	2019
İqtisadiyyata kredit qoyuluşları	18542,6	21730,4	16444,6	11757,8	13020,3	15297,2
Qısa müddətli	3931,3	5297,3	3478,0	2101,3	2695,1	2918,4

Yekuna görə %-lə	21,2	24,4	21,1	17,9	20,7	19,1
Uzun müddətli	14611,3	16433,1	12966,6	9656,5	10325,2	12378,8
Yekuna görə %-lə	78,8	75,6	78,9	82,1	79,3	80,3

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/> Azərbaycan Respublikası dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

İllər üzrə statistikaya nəzər yetirsək 2019-cu ildə kredit qoyuluşu əvvəlki ilə nisbətdə artmışdır. 2020-ci ildə isə kredit qoyuluşunda bütün dünyada yayılmış COVID-19 pandemiyası ilə əlaqədar olaraq azalma müşahidə edilmişdir. Cədvəl 5-nin göstəricilərini aşağıdakı qrafiklə göstərmək daha uyğun olar.

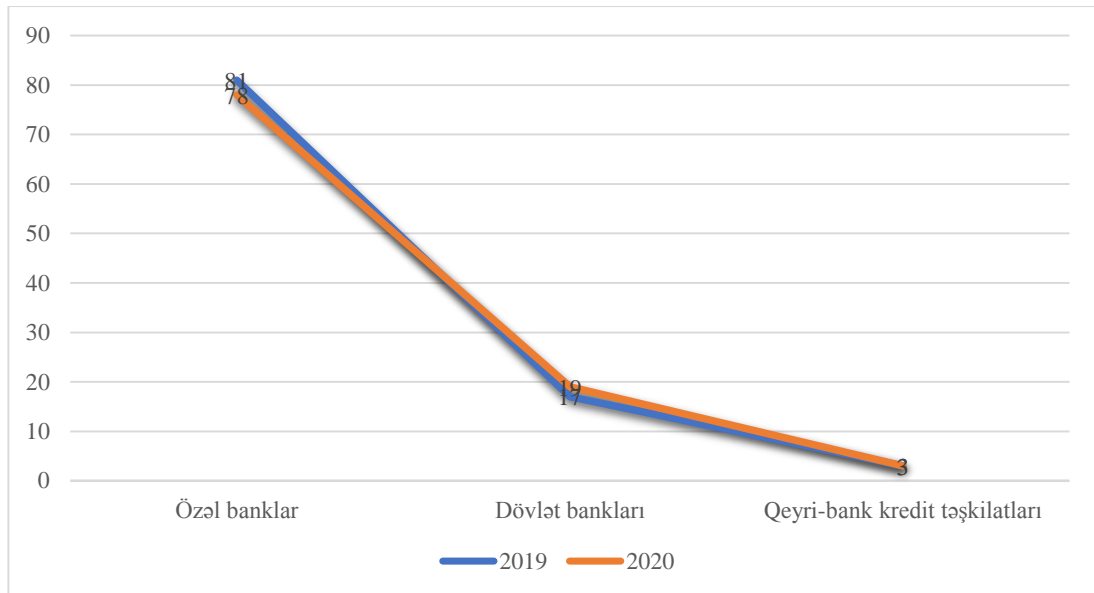
Qrafik 5: 2014-2019 cu illərdə iqtisadiyyata kredit qoyuluşu, mln.manat

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/> Azərbaycan Respublikası dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Aşağıdakı qrafikdə 1 yanvar 2021-ci il tarixinə kredit qoyuluşunun kredit təşkilatları üzrə strukturu əks olunmuşdur. Qrafikə nəzər salsaq görərik ki, özəl bankların payı 78 %, dövlət banklarının payı 19 %, qeyri-bank kredit təşkilatlarının payı isə 3 % təşkil edir. 2019-cu illə müqayisədə özəl bankların payı 81 %, dövlət banklarının payı 17% təşkil etmişdir.

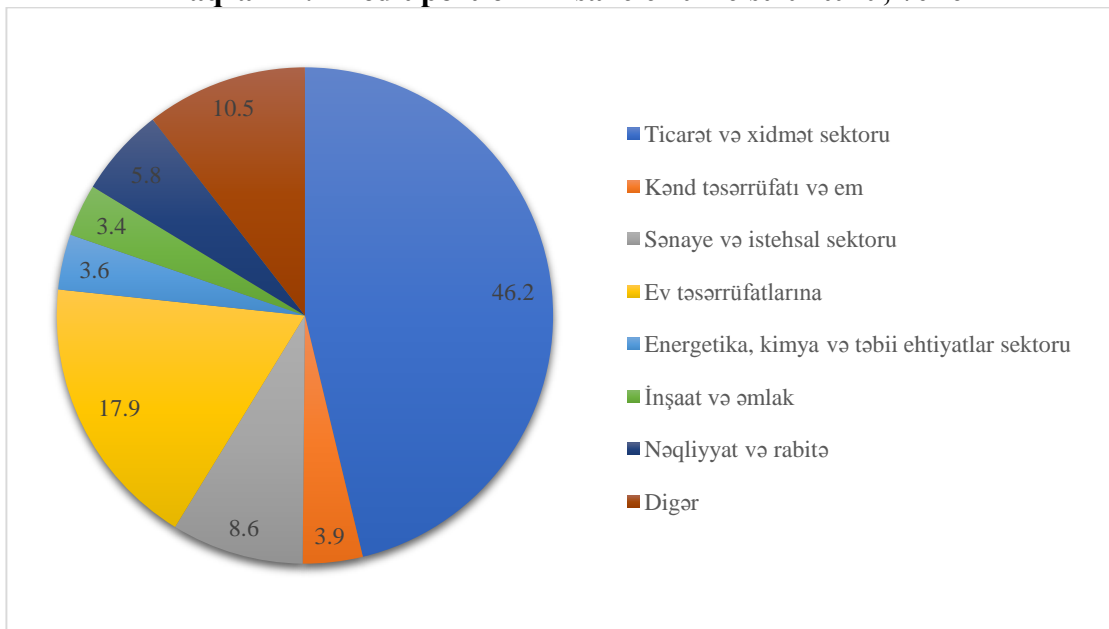
Qrafik 6: Kredit qoyuluşunun kredit təşkilatları üzrə strukturu, %-lə

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Statistik Bülleten, 2020: s.66 məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Kredit portfelinin sahələr üzrə strukturuna diqqət etsək görərik ki, 2020-ci ildə ticarət və xidmət sektorun 46,2 % kredit qoyulmuşdur, 2019-cu ildə 46% təşkil etmişdir, cüzi də olsa 0,2 % artım olmuşdur. Kənd təsərrüfatına 2019-cu ildə 4 % kredit qoyulmuşdursa, 2020-ci ildə bu göstərici 0,1 % azalaraq 3,9 %-ə enmişdir.

Diaqram 1: Kredit portfelinin sahələr üzrə struktur, %-lə

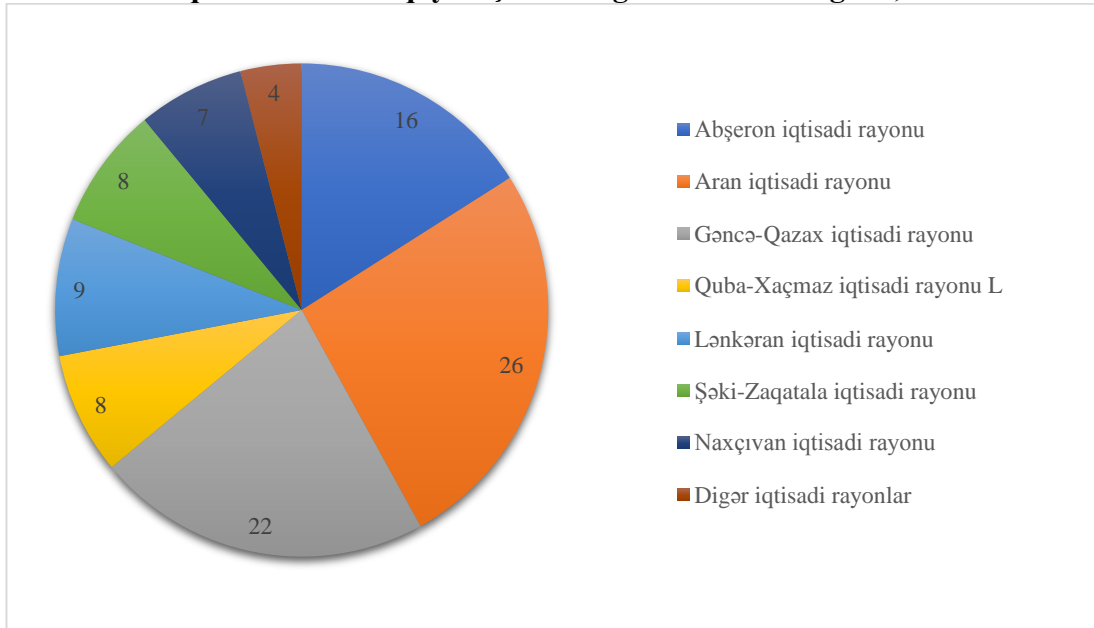

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Statistik Bülleten, 2020: s.66 məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

2019-cu ilin dekabr ayı etibarilə Azərbaycanda fəaliyyət göstərən banklardan bölgələrə görə kreditlərin həcmi 14,901 milyard dollar təşkil edib. manat. 2020-ci

İldə bu göstərici 14, 156 mlrd.manat təşkil etmişdir ki, bu da ötən illə müqayisədə 0,5 % artım deməkdir.

Diaqram 2: Kredit qoyuluşunun regionlar üzrə bölgüsü, %-lə

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Statistik Bülleten, 2020: s.66 məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Unutmaq lazım deyil ki, 2020-ci ilin yanvar-mart aylarında ölkənin maliyyə və sosial sahələrinin inkişafına bütün maliyyə mənbələrindən 2 milyon 929,4 milyon manat yönəldilmişdir ki, bu da ötən ilin eyni dövrü ilə müqayisədə 6,5% çoxdur (<https://fins.az/az/bank/234462/azerbaycanda-bank-kreditleri-ile-sermaye-qoyulusu-azalib/>).

Cədvəl 8: İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar (2014-2019), mln.manat

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Bütün mənbələr üzrə investisiya qoyuluşları	21890,6	20057,4	22706,4	24462,5	25877	24986,6
Xarici investisiyalar	9175,6	10998,9	16216,1	15697,2	14002,1	12119,5
Daxili investisiyalar	12715	9058,5	6490,3	8765,2	11874,9	12867,1

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/finance/> Azərbaycan Respublikası dövlət Statistika Komitəsinin məlumatlarına əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.

Əsas kapital müəssisələri və təşkilatların vəsaitləri 1 959,9 milyon manat, büdcə vəsaiti 519 mln. manat, büdcədən kənar dövlət fondları 52,1 mln. manat, əhalinin şəxsi fondları 188,9 mln. manat, digər fondlar 78,6 mln. manat təşkil etmişdir. 2020-ci ildə investisiya qoyuluşunda da azalma müşahidə olunmuşdur.

Mövcud inkişaf səviyyəsini və tələblərini nəzərə alaraq əsas məqsəd müasir investisiyaların iqtisadiyyatın real və özünü təmin edən sahələrinə yönəltmək, yüksək bazar tələblərinə cavab verən yeni istehsal gücləri yaratmaq və istehsal prosesini modernləşdirmək olmalıdır. Mövcud iqtisadi inkişafda xammal və mənbə çatışmazlığı, qeyri-müəyyən təbii şərait, dəyişən sosial, iqtisadi və siyasi proseslər, hadisələr, investisiya fəaliyyətləri və bu məqsədlə hazırlanacaq layihələr təhlil və qiymətləndirməni məqsədə uyğunluq və səmərəlilik baxımından daha mənalı edir.

Maliyyə xidmətləri strukturunda yeniliklərin ortaya çıxmasına baxmayaraq, kredit riskləri bank problemlərinin əsas səbəbi olaraq qalmaqda davam edir. Mövcud risk səviyyəsini azaltmaq üçün dövlət optimal risk idarəetmə sistemi yaratmalı və bununla da özəl sektorun inkişafı üçün əlverişli bir iş mühiti yaratmalıdır. Ölkədə özəl sektorun investisiya problemləri ilə effektiv şəkildə məşğul ola biləcək çox sayda ixtisaslaşmış mikro kredit maliyyə təsisatının yaradılmasına ehtiyac var. Belə təcrübəyə baxmayaraq, onu genişləndirmək və təsirli bir sistem qurmaq vacibdir.

Kredit ittifaqlarının yaradılması xüsusilə Azərbaycanda kiçik müəssisələrin maliyyə problemlərinin həllində vacibdir. Sahibkarlıq fəaliyyətini daha səmərəli təşkil etmək üçün kredit kooperativlərinin yaradılması daha geniş yayılmalı və kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin investisiya problemlərinin həlli mexanizmi tam inkişaf etdirilməlidir. Bu baxımdan, kredit faizlərinin azaldılması üçün fürsətlərin tapılması, investisiyaların istifadəsi üçün müxtəlif vergi güzəştlərinin həyata keçirilməsi və sürətləndirilmiş kredit resurslarının paylanması və idarə edilməsini xeyli asanlaşdıracaq tədbirlərin həyata keçirilməsinin vacib məsələlər kimi qəbul edilməsinə inanırıq. Ölkədəki faiz dərəcələrinin yüksək olması həm daxili, həm də xarici amillərlə əlaqədardır. Bankları faiz dərəcələrini aşağı salmaq üçün Mərkəzi Bank əvvəlcə onlara verilən mərkəzi kreditlərin miqdarını artırmalı və ən əsası bütün banklar bu fondlardan faydalanmalıdır. Bu baxımdan xaricdən ucuz maliyyə mənbələri cəlb etmək də vacibdir.

Bank sektorunun liberallaşdırılması da xüsusi bir öhdəlikdir, digər xarici bankların bu sektora girməsi üçün şərait yaradılmalı, bu sahədə süni maneələr aradan qaldırılmalı, bank sektoru rəqabətçil və faiz dərəcələri endirilməlidir. Mərkəzi

Bankın mərkəzi kredit mənbələrinə giriş genişləndirilməli və kommersiya banklarına Mərkəzi Bankın mərkəzləşdirilmiş borc mənbələrindən daha çox istifadə edilməsinə icazə verilməlidir. Azərbaycanda bank sektorunun hazırkı vəziyyətini və inkişafını xarakterizə edən ümumiləşdirilmiş göstəricilər toplusu inkişaf etməkdə olan ölkələrə nisbətən olduqca aşağıdır. Ölkənin bank sisteminin ən böyük çatışmazlıqlarından biri bank sektorundakı kapitallaşma səviyyəsinin və bank aktivlərinin aşağı səviyyədə olmasıdır. Beynəlxalq təcrübəyə görə, hər ölkədə bank sektorunun inkişaf səviyyəsi ölkədə istehsal olunan ümumi aktivlərin ÜDM-ə nisbəti ilə xarakterizə olunur. Ölkədəki bu göstəricinin səviyyəsi isə 42% -dir.

Bu gün ölkədə qeyri-neft sektorunun hərtərəfli inkişafı, habelə iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin əhatə olunması prioritetlərdən biridir və təsərrüfat subyektləri bu sahədə xüsusi rol oynayır. Prezidentin “Ölkənin inkişafı sahibkarlığın inkişafından asılıdır” strateji xəttinə uyğun olaraq Azərbaycanda innovativ sahibkarlığın stimullaşdırılması üçün özəl sektora xüsusi diqqət yetirilir, müxtəlif sahələrdə dövlət dəstəyi tədbirləri davam etdirilir. Ən vacib məsələlərdən biri sahibkarlığın inkişafı, rəqabət qabiliyyətini artırmaq üçün dövlət tənzimləməsinin təkmilləşdirilməsi, beynəlxalq ən yaxşı təcrübələrə uyğun cəlbəedici bir iş və investisiya mühitinin yaradılması və bu sahədəki gəlirliliyinin, mütərəqqi tənzimlənməsi və qanunvericilik bazasının artırılmasıdır. Bu hədəflərə çatmaq üçün dövlət dövlətlə sahibkar arasındakı münasibətləri ardıcıl inkişaf etdirmiş, sahibkarlığa qarşı qanunsuz müdaxilələri və süni maneələri aradan qaldırmış, rəqabətqabiliyyətliliyi və ixrac imkanlarını genişləndirmiş, sahibkarlara dövlət dəstəyi və təşviq mexanizmlərini formalaşdırmış, eyni zamanda elektron dövlət xidmətləri göstərmişdir. Ölkədə investisiya mühitinin daha da yaxşılaşdırılması, sahibkarlığın genişləndirilməsi və müvafiq innovasiya strukturlarının, biznes inkubatorlarının və texnoparkların yaradılması istiqamətində mühüm işlər görülmüşdür (Sadıqlı Ş. 2017: s.39-47).

Müasir şəraitdə ölkədə özəl sektorun investisiya problemlərini effektiv həll edə biləcək çox sayda ixtisaslaşmış mikrokredit maliyyə təşkilatı yaradılmalıdır. Bu təcrübəyə baxmayaraq, onu genişləndirmək və t uyğun bir sistem qurmaq çox

vacibdir. Azərbaycanda kredit ittifaqlarının yaradılması xüsusilə kiçik müəssisələrin maliyyə problemlərinin həllində vacibdir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin daha səmərəli təşkili üçün kredit kooperativlərinin yaradılmasını daha geniş yaymaq, eyni zamanda kiçik və orta sahibkarlığın investisiya problemlərinin həlli mexanizmini tam inkişaf etdirmək lazımdır. Bu baxımdan, kredit faizlərinin azaldılması üçün fürsətlərin axtarılması, investisiyaların istifadəsi üçün müxtəlif vergi güzəştlərinin tətbiqi, sürətləndirilmiş kredit resurslarının bölüşdürülməsini və idarə edilməsini əhəmiyyətli dərəcədə sadələşdirmək üçün tədbirlərin həyata keçirilməsini vacib məsələlər hesab etmək lazım olduğuna inanırıq.

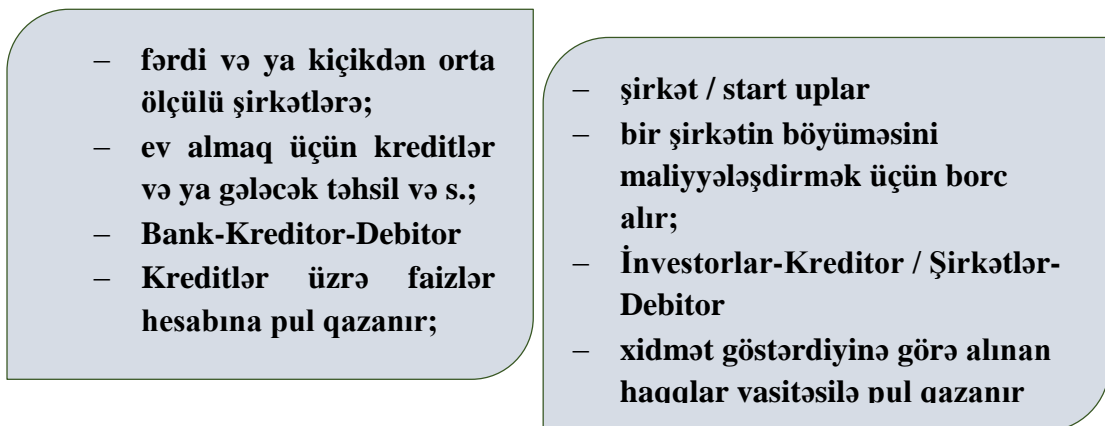
Ölkədəki yüksək faiz dərəcələrinə həm daxili, həm də xarici amillər səbəb olur. Banklardan faizlərin aşağı salınmasını tələb etmək üçün Mərkəzi Bank ilk növbədə onlara verilən mərkəzləşdirilmiş kreditlərin həcmi artırılmalıdır. Ən əsası odur ki, bütün banklar bu fondlardan faydalansınlar. Bu baxımdan xaricdən ucuz maliyyə mənbələri cəlb etmək də vacibdir. İstehlak kreditləri kreditləşmədə üstünlük təşkil edir və hazırda orta hesabla 30% -i keçib. Milli bankların xarici bazarlara çıxışı zəif olaraq qalır və eyni zamanda, ölkədəki xarici banklar üçün bazar məhduddur. Bank sektorunun liberallaşdırılması məsələsi digər xarici bankların da bu sektora daxil olması üçün şərait yaratmaq, bu sahədəki süni maneələri aradan qaldırmaq, bank sektorunun rəqabət qabiliyyətini təmin etmək və faiz dərəcələrini azaltmaq üçün xüsusi ehtiyacdən irəli gəlir. Fikrimcə Mərkəzi Bankın mərkəzləşdirilmiş kredit resurslarına giriş artırılmalı və kommersiya banklarına Mərkəzi Bankın mərkəzləşdirilmiş kredit ehtiyatlarından daha geniş istifadə edilməsinə icazə verilməlidir.

III FƏSİL. BANKLARIN İNVESTİSİYA FƏALİYYƏTİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Real sektorda bankların investisiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi

Bu gün müasir iqtisadiyyatda vəziyyət elədir ki, bank sektoru ən böyük investisiya potensialına sahibdir. Bank sektorunun üstünlükləri, hər şeydən əvvəl unikal yerləşməsi və borc şəklində nağd puldan istifadə etmə qabiliyyəti, həmçinin bu vəsaitləri kredit sisteminin mövcud kanalları vasitəsi ilə köçürmək imkanlarıdır. Bankların investisiya fəaliyyəti, sərmayə qoymaq üçün lazım olan bütün tədbirlərdən, bu investisiyaların gəlirə çevrilməsindən və ya bəzi müsbət nəticələrdən ibarətdir.

Sxem 1: Kommersiya bankları ilə investisiya banklarının fərqi:

Mənbə: Ganiyeva U.A. 2018: s.48 məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Daxili aspekt baxımından, həyat qabiliyyətli bankların maliyyə vəziyyətinin gücləndirilməsi və problemlə bankların bazardan çıxarılması, bankların kapitallaşması və kapital keyfiyyətinin yüksəldilməsi, bank xidmətləri çeşidinin genişləndirilməsi və qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsinə diqqət yetiriləcəkdir. Beynəlxalq aspekt baxımından, uzunmüddətli perspektivdə dünya bank sistemində həqiqətən inteqrasiya etmək lazımdır, yəni, yalnız kredit götürən kimi çıxış etmək deyil, beynəlxalq valyuta və kredit münasibətlərinin tam iştirakçısı olmaq lazımdır.

Nağd pul, özəl bank depozitləri, səhmlər və digər qiymətli kağızlar, texnologiyalar, maşınlar, avadanlıqlar, lisenziyalar və ticarət nişanları, borclar, digər mülkiyyət və ya mülkiyyət hüquqları, mənfəət əldə etmək və müsbət sosial səmərəlilik və əqli mülkiyyət əldə etmək üçün sahibkarlıq investisiya fəaliyyəti hesab edilir.

İnvestisiya fəaliyyəti kapitalın və investisiyaların yerləşdirilməsi və ya satışı üçün praktik tədbirlər məcmusudur. Əsas fondlar yaradılarkən və istismar edilərkən

kapital qoyuluşları kapitalın ayrılması qaydasında aparılır. Real investisiya maddi sərvətlərin (maddi kapitalın) yerləşdirilməsidir. Maliyyə investisiyaları - qiymətli kağızların yerləşdirilməsi (istiqrazlar, səhmlər və s.).

Təcrübədə kommərsiya bankları həm maliyyə, həm də real investisiyalarda iştirak edə bilirlər. Buna görə ilk növbədə sadalanan fəaliyyət növlərinin iqtisadi rentabelliğini görülür, ikincisi, mətbuatın uzunmüddətli perspektivi, üçüncüsü, riskləri və bankların iqtisadi göstəricilərinə təsirlərini müqayisəli şəkildə təhlil etməyə çalışılır.

İnvestisiya bankları inkişaf etməkdə olan ölkələrdə kapital bazarının formalaşmasına və inkişafına kömək edir. Sənayeləşməni dəstəkləmək, texniki məsləhət vermək, müəssisələrin təkmilləşdirilməsi prosesində iştirak etmək və kütləvi təkliflərini həyata keçirməklə kapital bazarlarının inkişafına rəhbərlik edirlər. İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün ən böyük maneə aşağı gəlir səviyyəsi və nəticədə qənaətin az olmasıdır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr bu problemlərin öhdəsindən gəlmək üçün inkişaf və investisiya bankları yaratdılar. Həm yerləşdiyi ölkə, həm də bankın özü üçün milli iqtisadiyyata dəyər qazandıran bu bankların səmərəli fəaliyyəti üçün vacibdir.

İnvestisiya bankları, qiymətli kağızlar buraxaraq uzunmüddətli vəsait təmin etməyi hədəfləyən və əmanətlərini bu qiymətli kağızlara yatırmaq istəyən hüquqi şəxslər arasında vasitəçi rolunu oynayan maliyyə qurumlarıdır. İnvestisiya bankları sağlam maliyyə aktivlərinin yaradılmasında və iqtisadiyyatda etibar amilinin gücləndirilməsində mühüm rol oynayır. Bu səbəblə kapital bazarlarının inkişafı üçün zəruri olan əsas vasitəçi qurumlardan biridir (Canbaş S. və Doğukanlı H. 2007: s.240). İnvestisiya Banklarının əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

- Kapital bazarının inkişafına töhfə vermək;
- ilk dəfə buraxılan qiymətli kağızların kütləvi təklifində vasitəçilik;
- ilk dəfə buraxılan qiymətli kağızların geniş kütlələrə çatmasını təmin etmək;
- qiymətli kağızlara investisiya qoymaq istəyən şirkətlərə məsləhət vermək;
- qiymətli kağızların idarə edilməsi və investisiya qoyan investorların maraqlarının qorunması.

İnvestisiya banklarının fəaliyyəti üç əsas başlıq altında ümumiləşdirilə bilər. Bunlar, Qiymətli Kağızlarda Vasitəçilik, Birləşmə və Satın Alma və Bazarın yaradılması və ticarətidir. Xalqa təklif edən vasitəçilik sahəsində şirkətlərə kütləvi təklif üçün lazımi şərtlər və digər məlumatların toplanmasında, kütləvi təklifin vaxtının təyin edilməsində və qiymətin müəyyənləşdirilməsində kömək edir. Birləşmələr və satınalmalar şirkətlərin əksəriyyət hissələrinin alınması, maliyyə yenidən qurulması və şirkətə bağlı şirkətlərin sərəncamında fəaliyyət sahəsində lazımi vasitəçilik fəaliyyətlərini həyata keçirir. Bazarın hazırlanması və qiymətli kağızlar ticarəti sahəsində qiymətli kağızların marketinqində aktiv rol oynayır və bu müddət ərzində baş verə biləcək qiymət dəyişmələri və qiymətli kağızların eyni investor tərəfindən götürülməsi kimi risklərdən qoruyurlar. Qısamüddətli ehtiyaclarını ödəmək üçün qiymətli kağızlarla ticarət əməliyyatları da həyata keçirirlər.

İnvestisiya bankçılığı, maliyyə sisteminin funksiyalarının yaxşı və effektiv şəkildə həyata keçirilməsini və investisiya bankçılığının baş verən dəyişikliyi təmin edərək bütövlükdə maliyyə sisteminin inkişafını təmin edir. Maliyyə sisteminin əsas funksiyası ilk növbədə ödəmə sisteminin həyata keçirilməsidir, ikincisi, likvidliyin təmin edilməsi və əmanət boşluqlarının artıqlığa çevrilməsi, üçüncüsü, risk, gəlir və likvidlik üstünlüklərinə görə bölüşdürülməsi, dördüncüsü, nəzarət və tənzimləmə toplanan vəsaitlərin istifadəsi və nəhayət qiymətlərin müəyyənləşdirilməsi və riskin ötürülməsidir. Maliyyə sisteminin bu beş funksiyasından son üçü, investisiya bankçılığının maliyyə sistemi daxilində həyata keçirdiyi qiymətli kağızlar bazarlarında həyata keçirilir. Funksiyalarında və göstərdikləri xidmətlərdə ifadə edildiyi kimi, investisiya bankları pul yaratmaq qabiliyyətinə malik deyillər, özlərinə ayrılan vəsaitləri yönəldir və mövcud fondların istifadəsini formalaşdırırlar (Cemil Ş., Sinan Ş. 2019: s.565).

Əvvəlki illər ərzində investisiya banklarının gəlirliliyi faiz dərəcələri ilə sıx əlaqədə olmuşdur. Xüsusilə 1980-ci illərdə ABŞ-da faiz dərəcələrinin azalması, investisiya bankçılığının böyük mənfəət əldə etməsini təmin etmişdir. Beləliklə, investisiya bankları kapital yığıdılar və qlobal böyümələrini maliyyələşdirmək üçün

daha çox təsir gücündən istifadə etdilər. Bu təsir, öz hesabları ilə məşğul olan investisiya banklarının fəaliyyətindəki və aktivlərindəki artımı əks etdirən yeni kapital bazarı alətlərinin maliyyələşdirilməsində istifadə edilmişdir. Banklar istiqrazlarını gəlirlərindən daha az xərclə dəyişdirərkən, mənfəət portfellerindəki istiqrazların dəyərinin artması ilə böyüdü. Faiz nisbətlərinin artması halında, 1994-cü ildə olduğu kimi, investisiya banklarının aşağı fond xərcləri və portfellerindəki borc alətlərinin qiymət artımı ortadan qalxdı. İntestisiya banklarının faiz dərəcələrindən bu dərəcədə təsirlənməsi səbəbindən investisiya bankları da fəaliyyətlərini şaxələndiriblər.

Bununla yanaşı, ilkin və təkrar bazarlarda ticarət əməliyyatlarına faiz dərəcələri də mənfi təsir göstərir. Başqa bir təcrübə budur ki, investisiya bankları fond idarəçiliyi kimi ödənişli əməliyyatlarını artırır. Digər daha riskli, eyni zamanda daha sərfəli bir strategiya, investisiya banklarının mənfəət əldə etmək üçün öz hesablarında ticarət etmələri və külli miqdarda qiymətli kağızlar saxlamalarıdır. Bu məsələlər investisiya banklarını xüsusilə faiz dərəcələrinin enməsindən qorusa da, böyük şirkətlərin aktivlərində çoxlu qiymətli kağızların olması uğurlu bir metod kimi qəbul edilmir.

Yerli fond bazarında investisiya bank şirkətlərinin fəaliyyətləri fərqlidir, xüsusən də bəzi qurumlar əsasən korporativ müştərilərə yönəlir, digərləri pərakəndə satış segmenti ilə də əlaqəli olur. Xarici maliyyə şirkətlərinin ölkədə olması müştərilər üçün rəqabət yaradır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, yerli və xarici şirkətlərin reytinglərindəki yaxın yer, Qərbin aparıcı investisiya şirkətləri ilə rəqabət aparmasına imkan verən ilk və tam funksionallığın, müəyyən bir müstəqilliyin və maliyyə sabitliyinin inkişafını göstərir. Yerli bankların fond bazarında fəaliyyətinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək lazımdır.

İntestisiya bankçılığı sektorunun üzləşdiyi problemlər hazırda qlobal bazarlarda artan yenidən quruluşu əks etdirir. Az sayda bankın qlobal bazar ehtiyaclarını ödəmək üçün kapital mənbələri və risklərin idarə edilməsi bacarıqları var. Bu, bəlkə də böyük Bulge Bracket (Amerikanın ən böyük investisiya banklarını, First Boston, Goldman Sachs, Merrill Lynch, Morgan Stanley, Salomon Brothers və

Lehman Brothers'ı təsvir etmək üçün istifadə olunur) firmalarının və bir sıra Avropa və Yapon investisiya banklarının yerləşməsidir. Geniş məhsul çeşidi, güclü beynəlxalq paylama şəbəkəsi, ABŞ-ın təkrar bazarda qiymətli kağızlar ticarətində inhisarçılığı və qlobal investisiya axınında dolların oynadığı rol ABŞ banklarının üstünlükləridir. Avropa və Yaponiya bankları isə ABŞ banklarına nisbətən daha az inkişaf etmiş paylama kanallarına sahibdirlər. Fəaliyyətləri daha çox regional və milli sahələrə yönəlmiş Yapon və Avropa banklarının qlobal bazarlarda geniş yer tapa biləcək məhsulları investorlar və təşkilatlara təqdim etmək üçün Bulge Bracket şirkətlərinin təcrübəsinə sahib olub olmadığı mübahisəlidir (Ayşe Ş. 2004: s.14).

Tokarenko İ.İ., Popov A.S. vəziyyəti dəyişdirmək, bank sisteminin investisiya yönümünü artırmaq üçün regional iqtisadiyyatda investisiya münasibətlərinin yaxşılaşdırılması və hər şeydən əvvəl subyektlərin strukturunu dəyişdirərək dövlət tənzimləməsini təklif etmişdir (Tokarenko İ.İ., Popova A.S. 2009. s.34-35).

Bank sisteminin subyektiv quruluşunun yaxşılaşdırılması istiqamətlərindən biri regional investisiya banklarının, həmçinin dövlət investisiya bankı və ya inkişaf bankının yaradılmasıdır. Qeyd edək ki, dövlətin iştirakı ilə bir çox yerli bank, həqiqətən, iqtisadiyyatın sənaye və kənd təsərrüfatı sahələrinə kapital və investisiya qoyuluşları edərək bir dövlət investisiya bankı funksiyasını yerinə yetirir. Bankların kredit layihələrində iştirakını genişləndirmək üçün Lavruşin O.İ. ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların stimullaşdırılması üçün bir proqramın qanunvericiliklə müəyyənləşdirilməsini təklif etmişdir (Лаврушин О.И. 2007: с.34).

A.V. Belikova görə “investisiya siyasəti hazırlayarkən kommersiya bankları daima risklərin real qiymətləndirilməsindən, iqtisadi səmərəlilikdən, investisiya layihələrinin maliyyə cəlbədiciliyindən, qısa, orta və uzunmüddətli investisiyaların optimal birləşməsindən getməlidirlər”. Bankların investisiya fəaliyyətinin inkişafı üçün əlverişli şərait yaratmaq və rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsini artırmaq üçün O.A. Demçuk aşağıdakıları təklif etmişdir (Демчук О.А. 2010: с.196):

- Qlobal maliyyə böhranlarının mənfi təsirlərinə qarşı durmaq üçün milli maliyyə bazarını gücləndirmək üçün dövlət səviyyəsində işləri gücləndirmək;
- xarici kapitalın milli bazara axınına maneələr yaratmaq;

– maliyyə vasitəçilərinin kapitallaşmasını artırmaq üçün işləmək.

Bankların investisiya fəaliyyətinin inkişafı üçün ayrı-ayrı müəlliflər tərəfindən təklif olunan tövsiyələr əsasən makro tənzimləyicinin fəaliyyətinin artırılmasına yönəlib. Bankların investisiya fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsindən əlavə, bankdakı daxili islahatlar çox vacibdir. Fikrimizcə, investisiya fəaliyyətində yeni maliyyə alətlərinin işlənilib hazırlanması və ya mövcudlarının aktivləşdirilməsi bank investisiya əməliyyatlarının səmərəliliyini artıracaqdır. Tövsiyə olaraq, birja alətlərinin bankların korporativ müştərilərə geniş kredit vermə praktikasına tətbiq edilməsini vacib hesab edirik. Bu halda qəbul edilə bilən maliyyə alətləri istiqrazlar və zəng variantları ola bilər. Təklif olunan mexanizmdə bank gələcəkdə qiymətli kağızlar buraxılışında maliyyə məsləhətçisi və əsas investor rolunu oynayır. Kredit almaq üçün bir banka müraciət edən borc verən emitent olur.

Təklif olunan fəaliyyətlərin xüsusiyyətlərini və banklar tərəfindən korporativ müştərilərə borc verərkən qiymətli kağızlardan istifadənin aşkar üstünlüklərini də göstərmək olar. İstiqrazlardan istifadə edildiyi təqdirdə, likvidlik baxımından banklar üçün müsbət cəhətlər (cədvəl 9) bankın sahibi olduğu qiymətli kağızların yenidən satışı yolu ilə korporativ istiqrazlara tələb hüququnun digərinə verilməsi imkanını nəzərdə tutur. Bu korporativ istiqrazların likvidliyi bankın mümkün maliyyə risklərini minimuma endirmək üçün buraxılmış qiymətli kağızların etibarlılığı və keyfiyyətini təmin etmək üçün səy göstərməsi ilə təmin edilir. Avronotlar xaricdə təklif olunan mexanizmə bənzəyir (Рамазанов А.В. 2012: s.177).

Çağrı opsiyonları verilərkən ödənişli opsiyon mükafatı üçün əsas opsiyon alıcı, opsiyon emitentindən (opsiyanın ilkin satıcısı) vaxtaşırı ödəniş almaq hüququ əldə edir. Seçim üçün təkrarlanan ödənişlər kredit üçün aylıq ödənişlərə bənzəyir.

Cədvəl 9. Banklar tərəfindən korporativ kreditləşmədə qiymətli kağızlardan istifadə

İstifadə olunan alət növü	Borcalanın (emitentin) potensial xərcləri	Bank üçün müsbət cəhətlər
Kredit	1. Kredit üzrə faiz ödənişləri. 2. Təminatın qiymətləndirilməsi xərcləri 3. Kredit təhlükəsizliyi	1. Kredit faizləri şəklində standart gəlir, habelə sığorta haqqının bir hissəsi

Kommersiya istiqrazlarının buraxılması	1.Qiymətli kağızların emissiyasından vergi 2.İstiqraz krediti üzrə faiz ödənişləri 3.Peşəkar bir iştirakçının xidmətləri üçün ödəniş	1. Likvidlik 2.Təhlükəsizlik qiymətli kağızların özləridir. 3.Bank maliyyə məsləhətçisi rolunu oynayır və əlavə mükafat alır
---	--	--

Mənbə: Рамазанов А.В. 2012: s.178 məlumatları əsasında müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Qiymətli kağızlar kimi opsiyonların əsas üstünlüyü bankın mövcud opsiyonları emitentdən dövrü ödəniş almaq hüququ əldə edən başqa bir investora satma qabiliyyətidir. Bildiyimiz kimi, yerli bankların resurs bazasının əhəmiyyətli bir hissəsi fiziki və hüquqi şəxslərin şərtləri və gəlirliliyi baxımından fərqli əmanətlərindən ibarətdir. Bu depozitlər üçün banklar əmanət faizlərinin ödənilməsi, depozit hesablarının aparılması ilə bağlı müəyyən xərclər çəkirlər. Ticarət banklarının əmanətçilərinə qarşılıqlı vəsait satışında aktivləşdirilməsini zəruri hesab edirik. Bu vəziyyətdə, bank bu fondların etibarlı idarə edilməsi halında faiz şəklində səhm satışında marja şəklində əlavə gəlir əldə edərkən müştərilər investisiyalarını artırmaq imkanı əldə edirlər.

Sığorta haqqı məbləğinin bir hissəsini investisiya vahidinin marjasına daxil etməklə qarşılıqlı fondların hedcinqini təmin etmək lazımdır. Digər bir problem, fikrimizcə, maliyyə məsləhətçisi - bir bank işçisinin demək olar ki, hər bir müştəriyə fond bazarının imkanları, bunun üzərində ixtisaslaşmış proqram təminatı vasitəsi ilə ticarət üsulları barədə vizual olaraq məlumat verə biləcəyi ticarət otaqlarının zəif inkişafı və ya olmamasıdır. Beləliklə, bankların investisiya fəaliyyətinin inkişaf yolları fərqlidir və daha ətraflı öyrənilməsinə və sonrakı praktik sınaqları tələb edir (Смирнова М.С. 2011: с.14-15).

Bank fəaliyyətinin tənzimlənməsi həm banklardan kənar səviyyədə (dövlət və onun səlahiyyətli orqanları, auditor firmaları, bank birlikləri və həmkarlar ittifaqları tərəfindən təmsil olunur) və həm də bankın özündə həyata keçirilə bilər. Bank fəaliyyətinin daxili tənzimlənməsi, müəyyən edilmiş parametrlər daxilində bankların üzərinə götürülən riskləri qiymətləndirmək və onları idarə etmək üçün bir mexanizm seçmək üçün öz yanaşmalarını inkişaf etdirə biləcəyini düşünür. Kontrsiklik tənzimləmə (banklar üçün tənzimləmə tələblərinin səviyyəsi əlverişli

iqtisadi şəraitdə artmalı və əlverişsiz bank investisiya fəaliyyətində azalma olmalıdır) çərçivəsində təşviq və investisiya sığortası sisteminin yaradılması vacibdir. Bankların yüksək investisiya riski olan investisiya layihəsi üçün uzunmüddətli kredit verməsinin şərtlərindən biri də dövlət zəmanətlərinin mövcudluğudur. Kommersiya banklarının investisiya artımına kömək edən tədbirlər arasında, iqtisadiyyatın real sektorundakı investisiyalarının payına və güzəştli vergiyə görə iqtisadi standartların fərqləndirilməsini göstərmək olar. Hər hansı bank sistemi qarşısında duran milli iqtisadiyyata borc vermə miqyasını kökündən artırmaq və böhran dövründə açıq şəkildə özünü büruzə vermiş bərabərsizliyi aradan qaldırmaq üçün strateji vəzifələri nəzərə alaraq, prioritet maliyyələşdirmə üçün dövlət-özəl tərəfdaşlıq mexanizmlərinin inkişafı investisiya layihələri və proqramları iqtisadiyyatın modernləşdirilməsinə və şaxələndirilməsinə yönəldilmiş investisiya bankçılığının prioritet sahələrinə çevrilə bilər.

Dövlət dəstəyi tədbirlərinə əlavə olaraq federal və regional maliyyə dəstəyi proqramları, faiz dərəcələrinə subsidiya vermək və federal və regional büdcələr hesabına dövlət zəmanətləri vermək, xüsusi özəl təşkilatlar yaratmaq kredit risklərini öz üzərinə götürən sahibkarlığın dəstəklənməsi üçün vəsaitlər), kommersiya banklarının inkişaf etmiş investisiya fəaliyyət sahələri, perspektivli investisiya məhsullarının inkişafı baxımından bankın öz siyasətini əhatə edir.

Bankların investisiya fəaliyyətini müəyyənləşdirən əsas xarici amillər arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar:

– Ölkədəki ümumi iqtisadi vəziyyət, iqtisadi sahələrin investisiya cəlbediciliyi və investisiya potensialı, iqtisadiyyatın real sektorundakı müəssisələrin maliyyə vəziyyəti və standart əhəlinin yaşayışı kimi göstəricilərin müsbət dinamikası banklar tərəfindən investisiya qərarları qəbul etmək və investisiya strategiyası hazırlamaq üçün bir meyardır;

İnvestisiya mənbələrinin cəlb edilməsinə dair strateji istiqamətlər aşağıdakılardır (Смирнова М.С. 2011: с.14-15):

– Kapitalın artırılması (bank sisteminin kapitallaşması) bank sisteminin etibarlılığını və sabitliyini artıracaq, ölkə iqtisadiyyatına geniş və uzunmüddətli investisiyalar üçün zəmin yaradacaq;

– əhalinin əmanətlərinin yığılması.

İqtisadi artımın davamlı templərini qorumaq üçün bazar iqtisadiyyatı şəraitində bank, pensiya və sığorta sistemlərinin vasitəçiliyi ilə real sektora gələn əhalinin əmanətləri olan resurslar lazımdır.

3.2. Azərbaycan Respublikasının banklarının investisiya fəaliyyətlərinin idarə edilməsinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi

Bu gün dünya investisiya prosesinin müasir bir modelini formalaşdırmağa davam edir. Bu proses investisiya fəaliyyətinin tənzimlənməsi və maliyyə yeniliyi sistemindəki dəyişikliklərlə xarakterizə olunur. Kommersiya banklarının investisiya fəaliyyətində iştirakına ehtiyac bank sisteminin və bütövlükdə iqtisadiyyatın uğurlu inkişafının qarşılıqlı asılılığından qaynaqlanır. Təbii iqtisadi mühit kommersiya banklarının fəaliyyəti üçün zəruri şərtidir. Ölkənin iqtisadi inkişafı bank sisteminin etibarlılıq dərəcəsindən və fəaliyyətinin səmərəliliyindən də asılıdır. Bankların investisiya fəaliyyətinin mahiyyəti hələ də elmi müzakirələrin mövzudur.

Normal sosial təkrar istehsaldakı investisiyaların əsas rolu ilə əlaqədar olaraq, bu məsələ elmi sahədə ən çox müzakirə olunan mövzulardan biridir. Normal istehsal prosesi üçün zəruri olan mənbələr olan sahibkarlıq obyektlərinə göndərilən, nəticədə mənfəət və ya digər faydalı gəlirlər meydana gətirən intellektual və mülkiyyət dəyərlərinin yaradılması prosesində ortaya çıxan iqtisadi subyektlər arasındakı əlaqə əldə edilir. İntestisiyaların çoxaldılması üçün kapital qoyuluşu olduğuna əsaslanaraq qeyd etmək lazımdır ki, kapital qazancları, kommersiya bankına pul bazarında digər alternativ alətlərə investisiya qoymaq, mükafatlandırmaq üçün öz maliyyə mənbələrindən istifadə etməkdən imtina etdiyinə görə kompensasiya üçün kifayət olmalıdır. Risk, üstəlik qarşıdakı investisiya dövründə inflyasiyadan gələn zərərləri kompensasiya etmək və bundan əlavə “investisiya fəaliyyəti” termininin

qəbul edilməsini məqsəduyğun hesab edirik. İnvestisiya fəaliyyəti bir çox tədqiqatçı tərəfindən düşünülür.

Bankların bütün aktiv əməliyyatlarının mahiyyət etibarilə investisiya əməliyyatları olduğu da geniş yayılmışdır. Beləliklə, investisiya fəaliyyəti bankların birbaşa və ya dolayı yolla kapital yerləşdirdikləri, həmçinin iqtisadi fayda əldə etmək üçün bu yerləşdirməyə xidmət göstərdikləri iqtisadi münasibətlər sistemi kimi müəyyən edilə bilər. Makro və mikro səviyyədə bankın kapitalın cəlb edilməsi və ya qoyulması üçün investisiya bazarındaki fəaliyyəti, mikroiqtisadi səviyyədə bankın və ya onun müştərisinin kapitalında və makroiqtisadi səviyyədə artım təmin edilir.

Bu bankların investisiya fəaliyyətinin göstəriciləri kimi istifadə edilə bilən göstəricilər var:

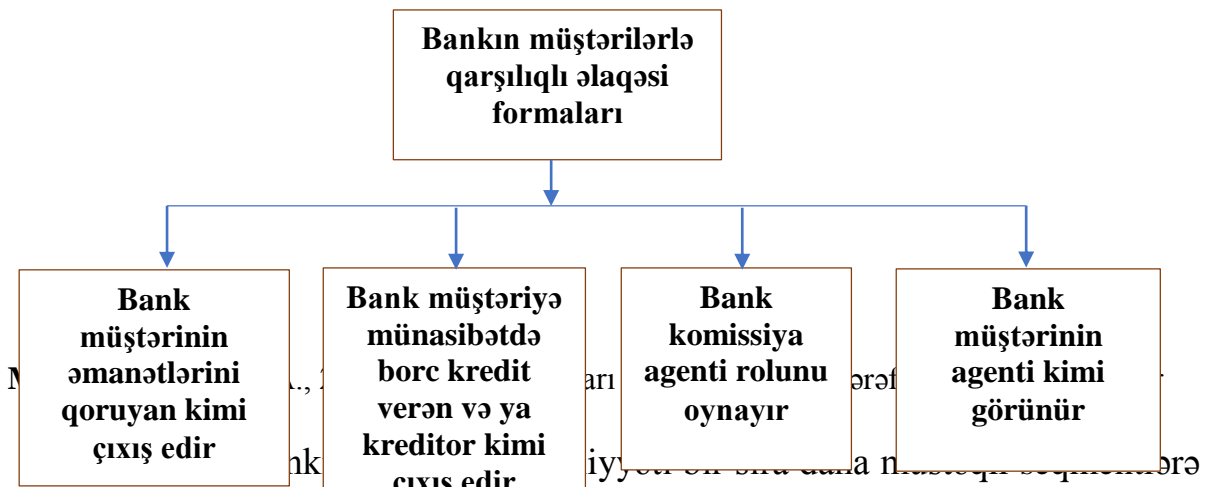
- Kommersiya banklarının investisiya resurslarının həcmi;
- bank investisiyalarının həcmi;
- bankların bütün aktivlərindəki investisiya qoyuluşlarının payı;
- bankların investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin göstəriciləri, daha doğrusu, investisiya həcminə görə aktivlərin artımı, investisiya həcminə gəlir artımı;
- gəlirli maliyyə aktivlərinə kapital qoyuluşu ilə müqayisədə istehsal sektoruna qoyulan investisiyanın alternativ gəlirlilik göstəriciləri.

Beləliklə, bank investisiyalarının ən vacib xüsusiyyətlərinin vahid investisiya meyarı, sehrli üçbucaq gəlirlilik - risk - likvidlik baxımından qiymətləndirilməsi olduğu qənaətinə gələ bilərik.

İnvestisiya siyasəti və ölkənin investisiya mühiti kimi anlayışlara toxunmağın da mənası var. İnvestisiya siyasəti iqtisadiyyatın səmərəliliyinə təsir göstərən və istehsalın, ümumiyyətlə milli gəlirin ən böyük artımını təmin edən kapital qoyuluşlarının daha prioritet sahələrini müəyyənləşdirir. İnvestisiya mühiti- bölgədə inkişaf edən vəziyyətin, qoyula bilən investisiyalarla əlaqəli sənayenin əlverişlilik dərəcəsidir. İqtisadiyyatın ümumi inkişafı ilə əlaqədar olaraq banklar maliyyə vasitəçiləridir. investorların və ya kapital tədarükçülərinin və kreditorların pul axınlarını təşkil edir (Леонтьев Е., Бочаров В.В., Радковская Н.П. 2010: с.54).

Bankların kommersiya və investisiya banklarına əsas bölünməsi 1933-cü ildə baş verdi. Glass-Steagall qanunu ABŞ-da qəbul edildi. 1929-cu ilin oktyabrında birja çöküşündən sonra ölkənin maliyyə sistemi praktik olaraq iflic oldu - korporativ qiymətli kağızlara sərmayə qoyan banklar əmanətçilərinin borclarını ödəyə bilmədilər. Buna görə qanun bu iki növ təşkilatı böldü. İnvestisiya bankları qiymətli kağızlara sərmayə qoymaq üçün hazırlanmağa başladı, depozit və kredit əməliyyatları hüquqlarından məhrum edildi. İkinci kommersiya bankları həm kredit verməklə həm də hesablaşma klirinqi ilə məşğul ola bilərdi. Hər iki növ bank öz tənzimləyicilərinə tabe idi. 1999-cu ildə qanuna ticarət və investisiya bankları arasındakı fərqi xeyli yumşaldan düzəlişlər edildi. İnvestisiya bankçılığının xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirmək üçün mikroiqtsadi baxımdan bank investisiya vasitəçiliyinin əsas formalarını ayıraq. Bir bankın müştərilərlə mikroiqtsadi səviyyədə qarşılıqlı əlaqəsi dörd formada baş verə bilər (sxem 2).

Sxem 2: Bankın müştərilərlə mikroiqtsadi çərçivədə qarşılıqlı əlaqəsi

ayrılan investisiya bazarında həyata keçirilir:

- Real investisiya obyektləri bazarı;
- maliyyə investisiya obyektləri bazarı;
- innovativ investisiya obyektləri bazarı.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiyaların həyata keçirilməsi bankın fəaliyyətinin özbaşına forması kimi qəbul edilə bilməz. İnvestisiya etməmək qaçılmaz olaraq maliyyə vasitəçisi kimi bankın rəqabət mövqeyinin itirilməsinə gətirib çıxarır. Nəticədə bütün mümkün investisiyalar iki qrupa bölünə bilər:

– Passiv investisiyalar - ən yaxşı halda orta gəlirliliyin pisləşməsinə təmin etmir. Bank və ya ümumiyyətlə maliyyə xidmətləri bazarı tərəfindən müxtəlif layihələrə qoyulan investisiyalar.

– Aktiv investisiyalar - yeni texnologiyalar sahəsindəki investisiyalar, rəqabət qabiliyyətinin və əvvəllər əldə edilmiş nəticələrə nisbətən gəlirliliyinin artmasını təmin edir. Tələb olunan yeni məhsul qruplarının sərbəst buraxılması, yeni bazarların ələ keçirilməsi və ya hədəflənmiş investisiyalar yolu ilə rəqib firmaların alınmasıdır.

Hal-hazırda əsas tendensiya ənənəvi bank kreditinin rolunun zəifləməsi ilə iqtisadiyyatı maliyyələşdirmənin açıq üstünlük təşkil etməsidir. Bu kontekstdə investisiya bankçılığı investisiya bankçılığının yeni bir istiqamətidir. Son illərdə bu istiqamət çox fəal inkişaf edir və bu, sərbəst fondların həcmində artması və istəyən investorların sayının artması ilə əlaqədardır.

Azərbaycan iqtisadiyyatında banklar qiymətli kağızlar bazarında və iqtisadiyyatın real sektorunda investisiya fəaliyyətini həyata keçirir, buna görə daha doğrusu kredit investisiya fəaliyyəti adlandırmaq olar, ikincisi bankların, onların filiallarının, regional filiallarının və xidmətlərinin öz inkişafına investisiyaları daxil etməlidir. Bu gün Azərbaycan Respublikasında investisiya fəaliyyəti aşağıdakı qanunlarla tənzimlənir:

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 13 yanvar 1995-ci il tarixli 952 nömrəli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının İnvestisiya Fəaliyyəti Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 15 yanvar 1992-ci il tarixli 57 nömrəli fərmanı, Xarici investisiyaların qorunması haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə təsdiq edilmişdir.

Burada ölkə iqtisadiyyatının inkişafına yönəlmiş investisiyaların dinamikasına diqqət yetirmək lazımdır. Son illərdə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilən ümumi investisiyalarda artım, xarici investisiyalar artdı, daxili investisiyaların həcmi artmışdır. Buna görə də, Azərbaycan Respublikasında işgüzar mühitin yaxşılaşdırılması, bu sahədəki ictimai qayğının artırılması məqsədi ilə 2006-cı ildə

dəstəklənməsi sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasətini tənzimləmək, sahibkarlığın inkişafı və respublikanın investisiya cəlbediciliyinin artmasını təmin etmək üçün yaradılan Azərbaycan İntestisiya Şirkəti fəaliyyət göstərir. Şirkətin əsas vəzifələri dövlət iqtisadiyyatına investisiyaların həvəsləndirilməsini təmin etmək və bu sahədə mövcud olan problemlərin aradan qaldırılması üçün çalışmaqdır. İntestisiya fəaliyyətləri əsasən ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft sektorunda fəaliyyət göstərən nizamnamə kapitalının səhmdar cəmiyyətlərində və digər ticarət təşkilatlarında iştirak etmək, o cümlədən səhmlər almaqla uzunmüddətli investisiya depozitlərinin həyata keçirilməsidir (Гаджиев Р.А. 2017: с.20).

İntestisiya prosesi və bankların oradakı iştirakı iqtisadi artımın dinamikasını nümayiş etdirir. Bazar əsaslı bir bank sistemində iki mərhələli bank sisteminin ikinci mərhələsi əsasdır və kredit resurslarının əsas hissəsini toplamaq üçün mexanizm rolunu oynayır. Azərbaycanda kommertiya banklarının əsas funksiyaları aşağıdakılardır:

- Vasitəçilik;
- kapitalın toplanması və aktivləşdirilməsi;
- nağd ödənişlər və hesablaşma;
- depozit;
- qiymətli kağızların buraxılması və paylanması;
- konsaltinq.

Azərbaycanda kommertiya banklarının əsas prinsipi likvidliyin qorunmasıdır, yəni borcları geri qaytarmaq, müəyyən bir müddət üçün aktivləri gəlirə çevirmək qabiliyyəti götürülür, borclarınız təhlükə altında ola bilər.

Bizim dövrümüzdə iqtisadi inkişaf yalnız sərbəst bazar münasibətlərinin hərtərəfli inkişafı, davamlı özəl mülkiyyətin genişləndirilməsi və daha sağlam prinsiplərə əsaslanan idarəetmə əsasında sürətləndirilə bilər. Nəticə etibarilə dövlətə məxsus müəssisələrin idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, səmərəliliyinin və şəffaflığının artırılması, xərcləri və risklərinin optimallaşdırılması və tam bərpası üçün struktur islahatların dərinləşdirilməsi zəruridir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinin 32-ci bəndini rəhbər tutaraq dövlət şirkətləri və müəssisələrinin, habelə dövlət şirkətlərinin ümumi prinsiplər əsasında idarə olunması, fəaliyyətlərinin təkmilləşdirilməsi, şəffaflığın artırılması və maliyyə sağlamlığını və davamlılığını yaxşılaşdırmaq üçün investisiya proqramlarının iqtisadi səmərəliliyi, rəqabət qabiliyyətinin artırılması, qərara alınaraq aşağıdakılar təsdiq edilmişdir:

1. Azərbaycan Investisiya Holdingi publik hüquqi şəxs yaratmaq.
2. Azərbaycan Investisiya Holdinginin Nizamnaməsinin təsdiq edilməsi (əlavə olunur).

Azərbaycan banklarının investisiya fəaliyyətində özünəməxsus cəhətlər var, bunlardan əsaslarından biri biznes kreditləşməsi ilə bağlıdır. Milli kreditləşmənin fərqli xüsusiyyəti həmişə nisbətən yüksək faiz dərəcələri olmuşdur. Mövcud faiz dərəcələri kredit borclarının yüksək borc riski ilə əlaqədardır. Faiz dərəcələrinin artmasına bankların özlərinin məhdud kredit resursları da təsir göstərir. Kredit təşkilatları depozitlər üzrə yüksək faiz təklif etmək məcburiyyətində qalır və bununla da müştəriləri öz vəsaitlərini yatırmağa cəlb edirlər. Ticarətə kredit vermə həcmi, kredit vermə müddəti və faiz dərəcəsi baxımından digər kreditləşmə növlərindən fərqlənir. İri müəssisələr bankların öz vəsaiti hesabına və ya Sahibkarlığın İnkişaf Fondu vasitəsi ilə kredit verilir. Fondan alınan kreditlər ümumiyyətlə uzunmüddətli olur və konkret sahələrin inkişafı üçün ayrılır və faiz dərəcələri nisbətən aşağıdır (maksimum 6%).

Yuxarıda deyilənlərdən belə nəticəyə gəlmək olar ki, ölkənin iqtisadi inkişafı investisiya imkanları xarakterizə edən əsas göstəricilərdən biridir. Əlavə inkişaf nöqtəyi-nəzərindən Azərbaycanın bu sahədəki nailiyyətləri çox ürəkaçandır. Azərbaycan Respublikası bank sistemi üçün dövlət strategiyasının istiqamətləri aşağıdakılardır:

– davamlı inkişaf yolu ilə iqtisadi şaxələndirmənin təmin edilməsində, regional inkişafın sürətləndirilməsində, sahibkarlığın genişləndirilməsində və yoxsulluğun azaldılmasında bank sisteminin rolu əhəmiyyətli dərəcədə gücləndiriləcəkdir .

– bank sisteminin maliyyə vasitəçiliyi funksiyasının effektivliyinə nail olmaq üçün səylər gücləndiriləcəkdir. Bu məqsədlə bank sektorundan sərbəst vəsaitlərin cəlb edilməsi, onların kreditlər və investisiyalar şəklində iqtisadiyyata çevrilməsini artıracaq, bank sistemində sağlam rəqabət mühitini təmin edəcək və bölgələri olduğu kimi əhalini və iqtisadi agentləri də tam təmin edəcəkdir;

– bankların kredit və investisiya imkanları artırılacaq, bank xidmətləri bazarında bərabər rəqabət mühitinin təşkili təmin ediləcəkdir;

– istehsalın stimullaşdırılmasına və investisiyaların inkişafına yönəlmiş yeni bank məhsullarının inkişafının stimullaşdırılmasına xüsusi diqqət yetiriləcəkdir;

– ödəniş sistemlərinin inkişafı, sahibkarlıq subyektləri və əhali tərəfindən elektron ödəniş sistemlərindən daha aktiv istifadə edilməsi, dövriyyədəki nağd pulun nağdsız dövriyyə ilə əvəzlənməsi işləri davam edəcəkdir;

– bank sisteminin gələcək inkişafının əsas hədəfləri bank sisteminin maliyyə vasitəçiliyi funksiyasının səmərəliliyinin artırılması, əmanətçilərin və bank kreditorlarının mənafeələrinin qorunmasının gücləndirilməsi və kredit təşkilatlarının vasitəçi kimi istifadəsinin qarşısını almaq olacaqdır.

Bütün bunlarla yanaşı, Azərbaycan bank sisteminin prioritetləri aşağıdakı kimi müəyyən edilmişdir:

– Bank sisteminin kapitallaşdırılması və konsolidasiyası prosesinin davam etdirilməsi;

– korporativ tikintinin tamamlanması və idarəetmənin təkmilləşdirilməsi;

– əhali və regionlar üçün bank xidmətlərinə çıxışın genişləndirilməsi;

– ödəniş sistemlərinin təkmilləşdirilməsi və gücləndirilməsi;

– maliyyə alətlərinin genişləndirilməsi.

Bunlar bütün bank sistemi ilə əlaqəli və əvvəllər də qeyd edildiyi kimi, hökumət tərəfindən müəyyən edilmiş sahələrdir. Bununla birlikdə, hər bir bankın öz inkişaf prioritetləri olmalıdır və bu, strategiyasında öz əksini tapmalıdır. Fikrimizcə, banklarının investisiya fəaliyyətini iqtisadi inkişafı uyğunlaşdırmaq üçün aşağıdakı prioritetləri müəyyənləşdirmək lazımdır:

- Ümumi bank sistemində bankın məcmu kapitalının payını qorumaq və artırmaq;
- kredit portfelinin şaxələndirmə və iqtisadi inkişaf əlaqəli milli iqtisadiyyatın strukturundakı dəyişikliklərə uyğunlaşdırılması;
- təsərrüfat subyektlərinin passiv fondlarının cəlb edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- qiymətli kağızlar bazarında fəaliyyətin intensivləşdirilməsi;
- investisiya fəaliyyətində xarici kapitaldan istifadənin səmərəliliyinin artırılması
- insan resurslarının yaradılması;
- likvidliyin artırılması və risklərin idarə edilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- texnoloji və iqtisadi yeniliklərin tətbiqi və s.

Amma əslində bankın özü iqtisadiyyatı, iqtisadi inkişaf proseslərini öyrənməli, müştərilərinə istehsal və ya xidmətlər sahəsində yeni iş fikirləri təklif etməli və onlara borc verəcəyini bəyan etməlidir. Yalnız bu halda bir banklar kredit bazarındakı mövqeyini gücləndirə bilər, payını artırmağa və rəqabət üstünlüyü əldə edə bilər.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Bankların investisiya siyasəti, investisiya fəaliyyətləri üçün hədəf rəhbərlik sisteminin qurulmasını və onlara nail olmağın ən təsirli yollarının seçilməsini təmin edir. Təşkilati baxımdan investisiya fəaliyyətinin təşkili və idarə olunması üçün bir sıra tədbirlər investisiya aktivlərinin optimal həcmi və strukturunu, məqbul bir risk səviyyəsi ilə mənfəət artımını təmin edən bir cəhət kimi xidmət edir. İnteraksiya siyasətinin bir-biri ilə əlaqəli ən vacib elementləri bankın investisiya fəaliyyətinin idarə edilməsinin taktiki və strateji prosesləridir.

İnteraksiya strategiyası investisiya fəaliyyətinin uzunmüddətli hədəflərinin və onlara çatma yollarının tərfi kimi başa düşülür. Qısamüddətli əməliyyat məqsədlərinin hazırlanması və icrası da daxil olmaqla investisiya aktivlərinin taktiki idarə olunması barədə daha ətraflı məlumat verilir. Bu səbəbdən bir investisiya

strategiyasının hazırlanması, investisiya idarəçiliyi prosesinin başlanğıc nöqtəsidir. Investisiya taktikasının yaradılması investisiya strategiyasının müəyyən edilmiş sahələrinə daxil edilir və cari dövrdə həyata keçirilməsini hədəfləyir.

Xüsusi investisiyaların həcmnin və tərkibinin müəyyənləşdirilməsinə, həyata keçirilməsi üçün tədbirlərin hazırlanmasına və zəruri hallarda investisiya layihəsindən çıxmaq üçün qərar qəbul etmə modelinin hazırlanmasına və onların həyata keçirilməsi üçün xüsusi mexanizmlərin işlənilməsinə imkan verir.

Dissertasiyada aparılan tədqiqatların nəticəsi olaraq kommertiya banklarının investisiya fəaliyyətinin mövcud vəziyyəti, səmərəliliyinin artırılması yolları ilə bağlı aşağıdakı əsas nəticələr verilmişdir:

1. Azərbaycanda investisiya banklarının yaradılması və fəaliyyəti hələ də aktual deyildir. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, kommertiya banklarının fəaliyyət növləri arasında qiymətli kağızlar bazarında peşəkar fəaliyyət də nəzərdə tutur. Ancaq bu gün yalnız bir neçə bank bu istiqamətdə işləyir.

2. Bank krediti banklar üçün yalnız gəlir mənbəyidir, həm də milli iqtisadiyyatda xüsusi rol oynayır. Kreditin rolu istehsal və satışın davamlılığına təsirində ifadə olunur. Məhz kreditlərin köməyi ilə sahibkarlıq subyektlərinin əlavə mənbələrə olan tələbatı ödənilir və istehsal prosesində ləngimələrə yol verilmir. Həm də istehsalın genişlənməsində mühüm rol oynayır. Bank kreditləri hesabına kapital mənbələrinin formalaşması sürətlənir və eyni zamanda əsas fondların artması baş verir.

3. Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kommertiya banklarının əksəriyyətində risklərin idarə edilməsi prosesi lazımi səviyyədə təşkil olunmamışdır. Bu sahədəki insan resursları da qənaətbəxş deyil. Banklar yalnız Mərkəzi Bankın tövsiyələri və qərarları ilə kifayətlənir.

4. Maliyyə bazarındakı fəaliyyətlərlə əlaqədar yaranan risklərin düzgün qiymətləndirilməsi, onların idarə edilməsi üçün optimal mexanizmin seçilməsi bankların investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasına imkan verir.

Bankların inkişaf xüsusiyyətlərinin və onların investisiya fəaliyyətinin hazırkı vəziyyətinin təhlili aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

1. Milli iqtisadiyyatda inkişaf prosesləri bankların investisiya fəaliyyətlərinə də təsir göstərir;
2. Banklar həm geniş, həm də intensiv inkişaf edir;
3. Xarici iqtisadi əlaqələr, beynəlxalq maliyyə qurumları ilə əməkdaşlıq bankların investisiya fəaliyyətinə yeni keyfiyyət verir;
4. Yalnız bir neçə bankın strateji dövlət layihələrinə xidmət göstərməsi onları bank bazarında lider edir;
5. Bankların investisiya siyasətinin prioritet istiqaməti kreditlərin verilməsidir;
6. Bir neçə bank istisna olmaqla, Azərbaycanın kommərsiya banklarının beynəlxalq maliyyə bazarlarına çıxışı qənaətbəxş deyil;
7. Bankların qiymətli kağızlarla əməliyyatları son dərəcə zəifdir;
8. Bankların depozitlərinin və kreditlərinin artım templəri adekvatdır və s.

Gələcəkdə bankçılıqla birbaşa əlaqəli qanunların və ya ayrı-ayrı qanunların müddəalarını ümumiləşdirərək mükəmməl bir bank kodu yaratmaq lazımdır. Çünki bankın milli iqtisadiyyatda strateji əhəmiyyəti günbəgün artır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan dilində

1. Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı, Statistik Bülleten, 2020, 76 səh.
2. Banklar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 4 mart 2005-ci il.
3. Azərbaycan İnvestisiya Holdinqinin yaradılması haqqında Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin Fərmanı.
4. Allahverdiyev H.B., (2013). “İnvestisiya proseslərinin tənzimlənməsi” Bakı, “Elm və Təhsil”, 371 səh.
5. Kərimov A. “Azərbaycanın bank sisteminin dayanıqlılığının artırılmasında səmərəli maliyyə və risk menecmentinin rolu // İPƏK YOLU. 2017, №2, səh.80-88.

6. Məmmədov Z.F., (2013). “Bank fəaliyyətinin əsasları. (Elmi-nəzəri və praktiki məlumat kitabı)”. Bakı, “Azərnəşr”, 480 səh.

7. Nəzəri R.İ. (2012), “Maliyyə risklərinin qiymətləndirilməsində optimallaşdırma üsulları, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiya”, Bakı, “Elm” 113 səh.

8. Sadıqlı Ş. (2017), “Ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, innovasiyaların tətbiqi və bu sahədə atılmış addımlar”, Statistika xəbərlər №3, səh.39-47.

9. Sadıqov E. (2017), “Bank əməliyyatları”, Dərs vəsaiti. Bakı, “İqtisad Universiteti” Nəşriyyatı, 212 səh

10. İnvestisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 13 yanvar 1995-ci il.

11. Kaşiyeva F.Ş. (2011). “Pul, Kredit, Banklar”. Bakı, “ADİU”, 154 səh.

İngilis dilində

1. Ganiyeva U.A. Problems and prospects of development of investment activity of banks // Economy and Business. 2018, pp.48-50.

2. Thirumalai K.S. Investment Policy By Commercial Banks Volume-3, // Issue-11, Nov Special Issue. 2014, p.80-82.

Türk dilində

1. Ayşe Ş. (2004). “Yatırım bankacılığı ve Sermaye piyasaları yeterlik etüdü”, 347 s.

2. Canbaş S., Doğukanlı H. (2007). “Finansal Pazarlar”, Adana, 354 s.

3. Cemil Ş., Sinan Ş., Yatırım ve Kalkınma Bankalarının Etkinliklerinin VZA Yöntemiyle Analizi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama Üçüncü Sektör // Sosyal Ekonomi Dergisi Third Sector Social Economic Review. 2019, 54/1, s.565-580.

4. Erdinç ALTAY, (2018). “Yatırım Teorisi”. İstanbul, 392 s.

Rus dilində

1. Алиев Д.Я. “Инвестиционная политика государства на современном этапе: Кейс Азербайджана практика та досвід” 2018, № 19/ стр.46-50.

1. Борисович Б.А., Сущность и специфика инвестиционной деятельности банков в России, Российское предпринимательство, 2014, №22 (268) / ноябрь, стр.197-205.

2. Бабушкин Е.В., Особенности рынка банковского инвестиционного кредитования предприятий в РФ. / Е.В. Бабушкин, А.А. Осипова // Проблемы учета и финансов, 2014, № 2 (14), стр.41-46.

3. Белоглазова Г.Н., (2014). “Деньги. Кредит. Банки: учебник” / - М: Юрайт, 211 стр.

4. Воробьева И.Г., Проблемы участия российских коммерческих банков в инвестиционной деятельности. / И.Г. Воробьева, Л.К. Шарикаева // Инновационные технологии в машиностроении, образовании и экономике, Т. 14. 2018, №1-2 (7). стр.153-156.

5. Садыгов Э.М. (2013). Основные направления развития банковской системы Азербайджана вісник економічної науки україни, 230 стр.

6. Смирнова М.С. (2011). Развитие инвестиционной деятельности Российских коммерческих банков в посткризисных условиях, Автореферат Саратов, 19 стр.

7. Демчук О.А. (2010). Развитие инвестиционной деятельности российских банков на современном этапе: дис. ... канд. экон. наук. М., 196 стр.

8. Коробова Г.Г., (2013). Банковское дело: учебник / под ред. Г.Г. Коробовой. 2-е изд., стер. М.: Магистр, 590 стр.

9. Гаджиев Р.А., “Анализ принципов инвестиционной деятельности банков Інвестиції: практика та досвід”, 2017, № 21, с.18-20.

10. Газанфаров Э.М. (2018), “Банки в системе кредитно-финансовых отношений (аспекты финансовой безопасности банков), диссертация на соискание ученой степени доктора философии по экономике”, Баку, 163 стр.

11. Филаретова З.И., Инвестиционная политика банков на рынке ценных бумаг. / З.И. Филаретова //Современные проблемы социальногуманитарных наук. 2017, № 2 (10). 122 стр.
12. Райзберг Б.А., (2013). “Современный экономический словарь” / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. - 6-е изд., перераб. и доп. М.: Инфра-М, 512 стр.
13. Руденко С.А. “Проблемы и перспективы развития банковского проектного финансирования”. // Труды молодых ученых Алтайского государственного университета, - Т. 1. 2015, №12. стр.133-136.
14. Лазаренко А.Л. “Управление инвестиционной деятельностью коммерческих банков: основные направления. // Вестник Орловского государственного аграрного университета”, - Т. 22. 2010, №1. стр.50-52.
15. Лаврушин О.И. (2007). “Банковское дело: современная система кредитования: учеб. Пособие”. - 3-е изд., доп. - М.: КНОРУС.
16. Лаврушина О.И., (2014). “Деньги. Кредит” Банки: учебник / 5-е изд., перераб. и доп. М. :БГЭУ, 188 стр.
17. Леонтьев Е., Бочаров В.В., Радковская Н.П. (2010). “Инвестиции: учебное пособие”/ В.Е. Леонтьев, В.В. Бочаров, Н.П. Радковская. - М.: магистр; ИНФА - М.- С. 126.
18. Митюхин Д.С. “Управление инвестиционной деятельностью регионального рынка банковских услуг Республики Бурятия”. // Вестник ВСГУТУ, 2014, № 2. стр.88-93.
19. Мазикова Е.В. “Инвестиции банков в ценные бумаги: сущностный аспект и тенденции развития в современных условиях”. / Е.В. Мазикова, Н.Н. Юманова. // Экономические и социальные перемены: факты, тенденции, прогноз, 2015, № 6 (42). стр.185-202.
20. Мишкин С.Ф. (2015). “Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков” / пер. с англ. О. Островская, А. Рыбьянец. М.: Вильямс, 880 стр.

21. Никифоров И. (2020). “Анализ инвестиционной деятельности банков на рынке ценных бумаг”, 426 стр.

22. Игониная Л.Л., (2013). “Инвестиции: учебник”. 2-е изд., перераб. и доп. / Л.Л. Игониная. М.: Магистр; Инфра-М, 752 стр.

23. Токаренко И.И., Попова А.С. (2009). “Инвестиционное обеспечение устойчивого развития региона”. - Ставрополь: Изд-во СГПИ, 374 стр.

24. Токуев М.М., Правовые основы осуществления инвестиционной деятельности коммерческих банков // Бизнес в законе. 2011, №6. стр.110-113.

İnternet resursları

1. <https://aba.az/banklar/renkinql%9%99r/>.

2. <https://www.stat.gov.az/source/finance/>.

Cədvəllərin siyahısı

Cədvəl 1: İnvestisiya və kredit vermənin fərqli xüsusiyyətləri.....16

Cədvəl 2: Bankların qiymətli kağızlara investisiya məqsədləri və alətləri.....22

Cədvəl 3: Azərbaycanın 2014-2019-cu illər ərzində makroiqtisadi göstəriciləri...34

Cədvəl 4: 2020-ci ildə Azərbaycanın 10 ən böyük bankının aktivlərinin dəyişməsi.....36

Cədvəl 5: Maliyyə bazarlarının iştirakçılar haqqında ümumi məlumat (2018-2020-ci illər).....37

Cədvəl 6: Azərbaycan banklarının 2020-ci il üzrə qiymətli kağız portfelinə görə renkinqi (ilk 10-luq).....40

Cədvəl 7: İqtisadiyyata kredit qoyuluşu (2014-2019), mln.manat.....48

Cədvəl 8: İqtisadiyyata yönəldilən investisiyalar (2014-2019), mln.manat.....50

Cədvəl 9: Banklar tərəfindən korporativ kreditləşmədə qiymətli kağızlardan istifadə.....	60
---	----

Qrafiklərin siyahısı

Qrafik 1: Bankların kredit portfeli.....	38
Qrafik 2: 2020-ci ildə bankların Nizamnamə kapitalı (mln.manat).....	38
Qrafik 3: Bankların Balans Kapitalının dinamikası.....	39
Qrafik 4: Ölkədə bankomat və POS terminallar (2017-2020).....	41
Qrafik 5: 2014-2019 cu illərdə iqtisadiyyata kredit qoyuluşu, mln.manat.....	48
Qrafik 6: Kredit qoyuluşunun kredit təşkilatları üzrə strukturu, %-lə.....	49

Diaqramların siyahısı

Diaqram 1: Kredit portfelinin sahələr üzrə strukturu, %-lə.....	49
Diaqram 2: Kredit qoyuluşunun regionlar üzrə bölgüsü, %-lə.....	50

Sxemlərin Siyahısı

Sxem 1: Kommersiya bankları ilə investisiya banklarının fərqi.....	54
Sxem 2: Bankın müştərilərlə mikroiqtisadi çərçivədə qarşılıqlı əlaqəsi.....	64